

The Foundations and Limits of the Emergency Legitimacy of Torture for Obtaining Confessions from Suspects from the Perspective of Islamic Jurisprudence and Iranian Law

Seyed Jafar Alavi Gonabadi¹ | Hosna Izadpanah Kazemi² | Zahra Zormand Bafandeh³

1. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Foundations of Law, Razavi Islamic Sciences University, Mashhad, Iran. Email: alavi.s.j@gmail.com
2. Corresponding Author, Ph.D. Student, Department of Jurisprudence and Foundations of Law, Razavi Islamic Sciences University, Mashhad, Iran. Email: hosna.izadpanah@gmail.com
3. Ph.D. Student, Department of Jurisprudence and Foundations of Law, Razavi Islamic Sciences University, Mashhad, Iran. Email: z.zormand66@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Received: 7 November 2024

Revised: 12 April 2026

Accepted: 12 April 2026

Available Online: 8 July 2026

Keywords

Confession; Obtaining Confession; Suspect; Torture; Emergency; Necessity

Abstract

This research examines the legitimacy of applying physical and psychological torture methods to obtain confessions from defendants in emergency situations with a jurisprudential and legal approach. Using a descriptive-analytical method and studying jurisprudential and legal sources, the author, while explaining the perspectives of prohibition and permissibility, considers the primary ruling on torture to be based on sanctity. Subsequently, citing jurisprudential rules such as maintaining order, protecting the rights of society, the Ahmeh rule, and the interpretative opinion of the Guardian Council, he proves the permissibility of torture within the framework of the secondary ruling and only in emergency situations. Based on the rule of "necessities are limited to their limits," the permissible scope and intensity of torture is limited to the extent of necessity. By avoiding the duality of prohibition or absolute permissibility, this research presents a middle and restrictive solution that can provide a suitable theoretical basis for amending interrogation regulations and formulating jurisprudential criteria for emergency in Islamic criminal policy.

Cite this article: Alavi Gonabadi, S.J.; Ezadpanah Kazemi, H.; Zormand Bafandeh, Z. (2025). The foundations and Limits of the Emergency Legitimacy of Torture in Obtaining Confessions from the Accused from the Perspective of the Islamic jurisprudence and the Iranian law. *Criminal Law Doctrines*, 22(30). 63-100.
<https://doi.org/10.30513/cld.2026.5764.1949>

© The Author(s). Publisher: Razavi University of Islamic Sciences.

Extended Abstract

Introduction

The main subject of this study is to examine the extent to which the use of physical and psychological torture to obtain confessions from suspects is legitimate under emergency conditions. In Islamic jurisprudence and law, confession is regarded as one of the most important means of proving a crime; however, its validity depends on its being voluntary and on the fulfillment of conditions that guarantee the individual's free and informed will. Accordingly, obtaining a confession through coercion or duress has no legal or jurisprudential validity.

One of the fundamental issues related to this discussion is the conflict between two important values: first, the preservation of human dignity, which entails the absolute prohibition of any physical or psychological abuse of a suspect; and second, the protection of the rights of society and the provision of public security, which may, in certain circumstances, impose particular necessities on the judicial system.

The primary ruling in Imami jurisprudence concerning torture is its prohibition, and this ruling is based on principles such as the inherent dignity of human beings and the principle of dar'. However, under emergency conditions and in cases of conflict between public and individual rights, certain jurisprudential principles, such as al-darurat tubih al-mahzurat (necessities permit prohibited acts), the principle of prioritizing the more important interest, and the principle of preserving the system, have been raised as grounds for examining the possibility of secondary and exceptional legitimacy of torture. By examining these principles, the present article seeks to clarify the scope and limits of such legitimacy and to analyze the relationship between the primary ruling of prohibition and the secondary ruling of permissibility.

Method

The study employs a descriptive-analytical method. The data were mainly collected through the study of jurisprudential, legal, and statutory sources. In the jurisprudential analysis, the views of Islamic jurists concerning the prohibition of torture and the possibility of its emergency legitimacy under specific circumstances were extracted and evaluated.

The foundations of the prohibition of torture, the implications of Article 38 of the Constitution, the Law on Respecting Legitimate Freedoms and Citizenship Rights, and Article 169 of the Islamic Penal Code were then examined. The analysis focuses on the relationship between the primary ruling, namely the absolute prohibition of torture, and the secondary ruling, namely its limited permissibility under conditions of necessity.

Furthermore, jurisprudential principles relating to necessity, conflict of interests and obligations, preservation of the system, and the principle of prioritizing the more im-

portant interest were analyzed alongside the relevant Qur'anic verses and narrations concerning confession and individual responsibility. This framework made it possible to examine Islamic jurisprudence and law simultaneously and comparatively through an analytical approach.

Findings

The findings indicate that the principle of human dignity is one of the most important foundations for the prohibition of torture. According to this principle, human dignity is inherent and is not forfeited even by the commission of a crime. Therefore, any physical or psychological harm inflicted for the purpose of obtaining a confession is inconsistent with this principle.

In addition, the principle of dar' indicates that a confession obtained under torture or pressure lacks jurisprudential validity, because the existence of coercion creates doubt concerning the validity and voluntariness of the confession. From a legal perspective, Article 38 of the Constitution prohibits torture for the purpose of obtaining a confession, while the Law on Respecting Legitimate Freedoms and Citizenship Rights and Article 169 of the Islamic Penal Code likewise emphasize this prohibition.

Accordingly, under the primary ruling, torture is prohibited in all circumstances and cannot have a legal or religious basis. Certain violent practices during interrogation cannot therefore be accepted as "judicial custom." Custom is valid only when it does not conflict with Islamic law and statutory law; since torture is directly contrary to fundamental jurisprudential principles and binding legal provisions, no custom can justify it.

For this reason, referring to "interrogation practices" or "common methods" lacks jurisprudential and legal validity and cannot be used to legitimize torture.

The article's examination of certain references to Qur'anic verses and narrations indicates that these texts concern individuals whose crimes have already been established and do not relate to the investigative stage or to obtaining confessions from suspects. Therefore, extending them to justify torture in the process of crime detection lacks a valid jurisprudential basis. This finding leads to the rejection of views that seek, through an expansive interpretation of Qur'anic verses or narrations, to establish a form of permanent or broad legitimacy for torture during interrogation.

Finally, and most importantly, the findings indicate that certain jurisprudential principles raise the possibility of the secondary legitimacy of torture. This possibility arises under conditions of genuine necessity and at the level of a secondary ruling; that is, when the rights of society, public security, or the preservation of the system are confronted with a serious threat.

According to the principle of al-darurat tubih al-mahzurat, the commission of a prohibited act may become permissible in cases of necessity. However, under the principle of al-darurat tuqaddar bi-qadariha (necessities are to be limited to the extent of the necessity), its amount and intensity must be strictly limited to what the necessity requires. Furthermore, the principle of prioritizing the more important interest over the less important one indicates that if refraining from torture would result in a greater loss or danger, secondary permissibility may arise in a situation of conflict.

The article also refers to the interpretive opinion of the Guardian Council and the Law on the Intensification of Punishments to support the proposition that, under certain exceptional security conditions, this principle may be invoked to the extent of necessity. Nevertheless, it emphasizes that such permissibility can never be regarded as general and is acceptable only under genuine and controlled emergency conditions.

Conclusion

The primary ruling concerning torture is its absolute prohibition, and there is no religious or legal evidence establishing the permanent legitimacy of torture. Nevertheless, under special circumstances in which genuine necessity and a conflict between public and individual rights exist, secondary principles may exceptionally be invoked, to the extent of necessity, to justify limited torture.

This secondary permissibility is strictly conditional, precise, and incapable of generalization and cannot be applied as a general rule. The article concludes that a proper understanding of the jurisprudential and legal foundations can contribute to the reform of interrogation regulations and the formulation of more precise rules for emergency situations, while preventing the misuse of the concept of necessity.

Authors' Contributions

The first author, as the supervisor, and the second and third authors, respectively contributing 70% and 30%, participated in the design, data collection, theoretical analysis, and final drafting of the article. All authors approved the final version.

Data Availability Statement

All data and sources used in the article have been cited in the text and are available upon request.

Acknowledgments

The authors would like to express their gratitude to the esteemed professor, Dr. Alavi, and the editor of the journal, Dr. Abrandabadi, for their valuable scientific guidance.

Ethical Considerations

The principles of research ethics, academic integrity, and respect for authors' rights were observed throughout all stages of the research.

Funding

This research was conducted without receiving any financial support.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest.

Artificial Intelligence Use Statement

During the preparation and editing of the article, artificial intelligence tools were used solely for linguistic rewriting and summarization and did not replace the researchers' scientific analysis.

مبانی و حدود مشروعیت اضطرابی تعذیب در اخذ اعتراف از متهم از منظر فقه و حقوق ایران

سید جعفر علوی گنابادی^۱ | حسنی ایزدپناه کاظمی^۲ | زهرا زورمند بافنده^۳

۱. استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. رایانامه: alavi@razavi.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری فقه جزایی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. رایانامه: hosna.izadpanah@gmail.com
۳. دانشجوی دکتری فقه جزایی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. رایانامه: z.zormand66@yahoo.com

چکیده

این پژوهش با رویکردی فقهی و حقوقی به بررسی مشروعیت اعمال روش‌های تعذیب جسمی و روانی برای اخذ اعتراف از متهمان در شرایط اضطرابی می‌پردازد. نویسندگان با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و مطالعه منابع فقهی و قانونی، ضمن تبیین دیدگاه‌های منع و جواز، حکم اولیه تعذیب را بر حرمت استوار دانسته‌اند. در ادامه، با استناد به قواعد فقهی همچون حفظ نظام، صیانت از حقوق جامعه، قاعده اهم و نظریه تفسیری شورای نگهبان، جواز تعذیب را در چارچوب حکم ثانوی و صرفاً در شرایط اضطراب اثبات می‌کنند. بر پایه قاعده «الضرورات تنقذر بقدرها»، دامنه و شدت مجاز تعذیب محدود به میزان ضرورت دانسته شده است. این پژوهش با پرهیز از دوگانه منع یا اباحه مطلق، راه‌حلی میانه و تقییدی ارائه می‌دهد که می‌تواند مبنای نظری مناسبی برای اصلاح آیین‌نامه‌های بازجویی و تدوین ضوابط فقهی اضطراب در سیاست جنایی اسلامی فراهم آورد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۰۶/۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲

تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۰۹/۲۴

کلیدواژه‌ها

اعتراف؛ اخذ اعتراف؛ متهم؛

تعذیب؛ اضطراب؛ ضرورت.

استناد: علوی گنابادی، سید جعفر؛ ایزدپناه کاظمی، حسنی؛ زورمند بافنده، زهرا. (۱۴۰۴). مبانی و حدود مشروعیت اضطرابی تعذیب در اخذ اعتراف از متهم از منظر فقه و حقوق ایران. *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۲۲(۳)، ۶۳-۱۰۰.

<https://doi.org/10.30513/cld.2026.5764.1949>

مقدمه

در فقه و حقوق اسلامی، اخذ اعتراف از متهم یکی از ادله معتبر اثبات جرم به شمار می‌آید. بر اساس مبانی فقهی، اعتراف در صورتی حجت است که از روی اراده و اختیار انجام شود و هیچ گونه اجبار یا اکراهی در تحقق آن دخالت نداشته باشد. با گسترش جرائم سازمان یافته و پیچیدگی شیوه‌های ارتکاب جرم در جوامع امروزی، ضرورت کشف حقیقت و مقابله مؤثر با جرائم، بیش از گذشته اهمیت یافته است. در این میان، پرسش از مشروعیت یا عدم مشروعیت به کارگیری روش‌های تعذیب جسمی و روانی برای اخذ اعتراف از متهمان، یکی از چالش برانگیزترین مسائل فقه جزایی و نظام حقوق کیفری اسلامی به شمار می‌رود.

این مسئله در نقطه تزاخم دو ارزش بنیادین قرار دارد: از یک سو، حفظ کرامت انسانی و رعایت حقوق متهم بر اساس قواعد فقهی، همچون قاعده «درء»، «برائت»، «لاضرر» و اصل کرامت انسانی؛ و از سوی دیگر، صیانت از حقوق جامعه، امنیت عمومی و مصالح کلان نظام اسلامی. از منظر فقهی، حکم اولیه تعذیب، حرمت مطلق است، اما در برخی منابع فقهی، دیدگاه‌هایی وجود دارد که در شرایط اضطرار و تزاخم میان حقوق فردی و مصالح عمومی، بررسی امکان مشروعیت ثانویه را ضروری می‌دانند. این دیدگاه‌ها بر پایه قواعدی مانند «الضرورات تبیح المحظورات»، «اهم و مهم» و «حفظ نظام» شکل گرفته‌اند و در پژوهش حاضر به طور تفصیلی تحلیل خواهند شد.

از منظر مفهومی، واژه‌های «اقرار»، «اعتراف»^۱ و «تعذیب» جایگاه بنیادین در بحث دارند. در فقه امامیه، اقرار به معنای اخبار شخص به حقی برای غیر بر ذمه خود است (شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج. ۶، ص. ۳۷۸). در حقوق، اقرار عبارت است از اخبار شخص به ارتکاب جرم از جانب خود، ماهیت آن اخبار است و انشا نیست (آقایی‌نیا؛ رستمی، ۱۴۰۴، ص. ۲۶۳) و می‌تواند شامل دعاوی مالی، خانوادگی یا کیفری باشد، درحالی‌که اعتراف در حقوق کیفری به معنای اقرار فرد به ارتکاب جرم است و در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ (مواد ۱۶۴ تا ۱۷۴) جایگاه مستقلی دارد. از سوی دیگر، برخی صاحب نظران حقوقی مانند دکتر محمد مصدق، اعتراف را «بیان یا اعلام

۱. برای درک کامل ابعاد موضوع، ابتدا به بررسی تعاریف لغوی و ماهوی واژگان مرتبط با آن می‌پردازیم. واژه «اعتراف» در منابع مختلف به معنای شناختن، پذیرفتن و اقرار به کار رفته است (جوهری، ۱۳۷۶، ج. ۳، ص. ۱۴۰۲؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج. ۳، ص. ۲۴۰۵) همچنین، در لغت‌نامه دهخدا، اعتراف به معنای اقرار به خطا و شناختن واقعیت تعریف شده است (دهخدا، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۲۹۱۰). از دیدگاه حقوقی، بنابر ماده ۱۶۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، «اقرار» به معنای اخبار شخص به ارتکاب جرم توسط خود است. این تعریف نشان می‌دهد که اقرار بیشتر یک اخبار تلقی می‌شود تا انشا (طهماسبی، ۱۴۰۲، ص. ۳۲۰).

رسمی فرد مبنی بر ارتکاب عملی مجرمانه که منطبق بر واقع یا غیرواقع باشد» تعریف کرده‌اند (مصدق، ۱۴۰۱، ص. ۴۳). بنابراین، هر اعترافی لزوماً مطابق با واقع نیست و می‌تواند کاذب باشد، درحالی‌که اقرار صرفاً فعل ارادی است و صحت آن بر عهده دادگاه است.

هرچند در عرف، این دو واژه گاه به صورت مترادف به کار می‌روند، اما تفاوت آن‌ها در حوزه دلالت حقوقی و آثار قضایی قابل توجه است. افزون بر این، تعذیب به معنای هر گونه آزار جسمی یا روانی با هدف اخذ اعتراف تعریف شده است^۲ (حر عاملی، ۱۴۱۴، ج. ۱۸، ص. ۴۷۹).

در فقه و حقوق کیفری، اعتراف از مهم‌ترین ادله اثبات جرم محسوب می‌شود. ادله اثبات جرم شامل اقرار، شهادت، بینة، قسامه، علم قاضی و سند مکتوب است که هر یک شرایط خاصی دارد. در این میان، مهم‌ترین شرط اعتبار اعتراف، صدور آن از روی قصد و اختیار است (نجفی، ۱۴۲۱، ج. ۳۵، ص. ۱۰۳-۱۰۴؛ قانون مجازات اسلامی، ۱۳۹۲، مواد ۱۶۴ تا ۱۷۴). بدیهی است که تعذیب می‌تواند اراده آزاد متهم را مخدوش سازد و اعتبار اعتراف را زیر سؤال ببرد.

در متون فقهی و حقوقی، اصل بر ممنوعیت هر نوع اجبار و شکنجه در فرایند دادرسی است. با این حال، مباحثی مطرح شده است که در موارد خاص، مانند خطر فوری علیه امنیت عمومی یا حفظ جان انسان‌ها، آیا می‌توان قاعده حرمت را موقتاً کنار گذاشت؟ چنین پرسشی، نقطه آغاز بحث از «جواز یا عدم جواز تعذیب در شرایط اضطراب» است که این مقاله به صورت مبنایی و تحلیلی بدان می‌پردازد.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که موضوع حاضر به صورت جامع و تطبیقی، کمتر مطالعه شده است. در آثار فقهی، مانند فقه الولاية والحکومة الإسلامية اثر مظاهری (۱۳۸۶، ج. ۳، ص. ۱۶۵)، صرفاً به طرح دو دیدگاه جواز و منع اشاره شده است. منتظری (۱۴۰۸، ج. ۲، ص. ۳۷۵-۳۹۰) نیز در دراسات فی ولاية الفقیه جواز تعذیب در شرایط حفظ نظام را بررسی کرده است. در مطالعات حقوقی نیز رحیمی (۱۳۹۰)، زمانی (۱۳۹۵)، طالبیان (۱۳۹۵) و انفرادی و رزمی (۱۳۹۸) پژوهش‌هایی انجام داده‌اند، اما به بررسی مبنایی جواز اضطرابی تعذیب کمتر توجه قرار شده است.

مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و مطالعه منابع فقهی، حقوقی و آرای

۲. تعذیب در کلام عرب به معنای ضرب (زدن) است و در همه عقوبت‌های همراه با درد و رنجاندن به کار می‌رود. این واژه برای بیان امور سخت کاربرد دارد. المناوی هم این واژه را به معنای کثرت ضرب به وسیله شلاق تعریف کرده است (عبدالمعتم، بی‌تا، ج. ۱، ص. ۴۷۰). تعذیب به معنای آزار و شکنجه نیز آمده است (مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، ۱۳۸۵، ج. ۲، ص. ۵۲۸).

قضایی، در پی پاسخ به این پرسش است که آیا در شرایط خاص، اعمال تعذیب برای اخذ اعتراف مشروع است و در صورت امکان، حدود و ضوابط آن چیست.

در راستای پاسخ به این پرسش، مقاله در دو بخش تنظیم شده است. در بخش نخست، مبانی فقهی و حقوقی منع تعذیب به عنوان حکم اولیه بررسی می‌شود و ادله فقهی، قواعد اصولی و مستندات قانونی مرتبط با ممنوعیت تعذیب تحلیل می‌گردد. در بخش دوم، امکان جواز تعذیب در شرایط اضطراری بررسی شده است و با استناد به مبانی فقه حکومتی، قواعد تراحم، ضرورت و سیاست کیفری افتراقی در جرائم علیه امنیت ملی، حدود و ضوابط این جواز تحلیل می‌شود. این ساختار امکان تحلیل رابطه میان حکم اولیه و حکم ثانویه را فراهم می‌کند و چارچوبی منسجم برای بررسی مشروعیت تعذیب در شرایط استثنایی ارائه می‌دهد.

۱. مبانی و مستندات تعذیب در نظام فقهی حقوقی

۱-۱. مبانی فقهی منع تعذیب

طبق این دیدگاه، اخذ اعتراف از راه تعذیب یا اکراه فرد جایز نیست و چنین اعترافی نزد محاکم قضایی اعتبار ندارد.

حکم اولی حرمت و عدم جواز تعذیب (شکنجه) متهم برای اخذ اعتراف است (مظاهری، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۱۷۴). این بدین معناست که از نظر فقهی، به طور کلی و در شرایط معمول، هیچ گونه مجوز شرعی برای اعمال شکنجه، آزار جسمی یا روحی به متهم برای گرفتن اعتراف وجود ندارد.

۱-۱-۱. ادله نقلی

الف. سنت: در منابع روایی شیعه، آموزه‌های متعددی بر عدم جواز اخذ اعتراف از طریق تعذیب یا اعمال فشارهای روانی دلالت دارند. بررسی محتوایی این روایات نشان می‌دهد که هر گونه اعتراف حاصل از شرایط غیرطبیعی و همراه با اجبار، ترس یا تهدید، از منظر فقه شیعه فاقد اعتبار است. در این زمینه، دسته‌ای از روایات به طور کلی اخذ اعتراف در شرایط غیرعادی را نفی کرده و اعتراف فرد در وضعیت‌هایی مانند برهنه کردن، ترساندن، زندان یا تهدید را نپذیرفته‌اند و اجرای حد بر اساس چنین اعترافاتی را جایز نمی‌دانند (کلینی، ۱۴۲۹، ج ۷، ص ۲۶۱). همچنین، دسته‌ای دیگر از روایات به طور خاص بر عدم اعتبار اعترافات اخذ شده تحت شکنجه تأکید داشته و

ارزش اثباتی چنین اعترافاتی را مشروط به وجود شواهد و قراین دیگر دانسته‌اند، به گونه‌ای که اعتراف همراه با شکجه، بدون وجود شاهد، فاقد ارزش تلقی شده است (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۲۸، ص. ۳۶۱؛ کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۷، ص. ۲۲۳).

علاوه بر این، روایات دیگری بر بی اعتباری اعتراف ناشی از ترس و وحشت دلالت دارند و تصریح می‌کنند که چنین اعترافی نمی‌تواند مبنای صدور حکم قرار گیرد (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۸، ص. ۴۹۸؛ کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۷، ص. ۲۲۳). در تأیید این رویکرد، در روایتی موردی نقل شده است که فردی متهم به سرقت، از ترس اقرار به جرم نمود، اما امام علیه السلام به وی فرصت انکار داد و در صورت فقدان بینة، او را آزاد کرد (ابن حیون، ۱۳۸۳، ج. ۲، ص. ۴۶۹).

برایند تحلیل محتوایی این روایات نشان می‌دهد که در سنت اهل بیت علیهم السلام، اخذ اعتراف از طریق شکنجه، تهدید یا ایجاد شرایط نامساعد برای متهم، مورد پذیرش نیست و چنین اعترافاتی فاقد ارزش شرعی و قانونی‌اند. این روایات بر اهمیت اختیار و آزادی اراده در اقرار تأکید دارند و اخذ اعتراف در حالت اکراه و تعذیب جسمی و روحی را جایز نمی‌دانند (مدرسی، ۱۳۸۶، ص. ۵۱-۵۲). بر این اساس، سنت نبوی و سیره ائمه اطهار علیهم السلام بر حفظ کرامت انسانی و منع هر گونه اجبار برای اخذ اعتراف تأکید دارند و مبنای فقهی محکمی برای منع تعذیب متهم در فرایند دادرسی کیفری فراهم می‌کنند، مگر در شرایط استثنایی که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

ب. اتفاق اصحاب: اصحاب بر عدم جواز استفاده از نیرنگ و تعذیب در اخذ اعتراف اتفاق نظر دارند (سبزواری، بی تا، ج. ۲۸، ص. ۹۳). اتفاق اصحاب به ویژه از این جهت که ناظر به فهم عموم فقها از منابع دینی است، در تقویت و تثبیت این نظریه می‌تواند نقش قابل توجهی ایفا کند (نک: شهید ثانی، ۱۴۱۰، ج. ۶، ص. ۳۷۸؛ نجفی، ۱۴۲۱، ج. ۴۲، ص. ۲۷۷).

۱-۲. ادله اصولی و قواعد فقهی

الف. اصل برائت: اصل برائت بیان می‌کند که هر فرد تا زمان اثبات جرم، بی‌گناه است (انعام/۱۶۴؛ حر عاملی، ۱۱۰۴، ج. ۱۶، ص. ۳۳) و در حقوق ایران نیز در ماده ۳۷ قانون اساسی پذیرفته شده است. بر اساس این اصل، تحمیل مجازات یا اقداماتی مانند شکنجه برای اخذ اقرار ممنوع است، زیرا نقض برائت و کرامت متهم محسوب می‌شود (محقق داماد، ۱۳۸۳، ص. ۲۳۲).

ب. قاعده کرامت انسانی: قاعده کرامت انسانی نیز می‌تواند به عنوان مبنایی برای حمایت از

حقوق متهم مورد استناد قرار گیرد. مستندات این قاعده در آیات قرآن (اسراء/۷۰، حجرات/۱۳)، روایات (کلینی، ۱۴۰۷، ج. ۸، ص. ۶۹؛ طوسی، ۱۳۷۸، ج. ۳، ص. ۱۰۶) و استدلال‌ات عقلی (حقیقت‌پور، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۹-۱۵۲) قابل جست‌وجوست. بر اساس این قاعده، کرامت ذاتی همه انسان‌ها مورد تأکید قرار گرفته است، مگر در صورت اثبات خلاف آن (وزیری؛ عابدی، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۰).

این کرامت ذاتی قابل نفی یا اسقاط نیست و حتی در فرض ارتکاب جرم، عنوان متهم موجب زوال این حیثیت نمی‌شود. بنابراین، قاعده کرامت انسانی مستقیماً بر حرمت تعذیب برای اخذ اعتراف دلالت دارد و بر ضرورت رعایت شأن و حقوق متهم، حتی در فرایند دادرسی کیفری تأکید می‌ورزد. بدیهی است که بررسی امکان تزامم این اصل با مصالح اهم، بحثی مستقل در حوزه احکام ثانویه و فقه حکومتی است که مقاله حاضر در پی اثبات آن است. با این حال، برخی حقوق‌دانان شکنجه را به طور مطلق با اصول عدالت اسلامی در تعارض می‌دانند و هرگونه توجیه اضطرابی را منوط به این دانسته‌اند که به هتک حرمت ذاتی منجر نشود (اردبیلی، ۱۴۰۳، ص. ۲۷).

ج. قاعده درء: قاعده درء مستند به حدیث «أَذْرُهُواَ الْهَدُودَ بِالشُّبُهَاتِ» (حر عاملی، ۱۱۰۴، ج. ۲۸، ص. ۱۳۰) است و بر منع مجازات در موارد شک دلالت دارد. بر اساس این قاعده، هرگاه در تحقق جرم یا شرایط آن شبهه‌ای وجود داشته باشد، باید از اجرای حد یا تعزیر خودداری کرد (بجنوردی، ۱۴۰۱، ج. ۱، ص. ۱۷۴). این قاعده با هدف حمایت از متهم در مرحله اثبات جرم و اجرای مجازات شکل گرفته است.

با تسری قاعده درء به مرحله تحقیق، اعتراف اخذشده تحت شکنجه موجب ایجاد شبهه در صحت و اراده آزادانه اقرار می‌شود و احتمال اقرار دروغ را افزایش می‌دهد. بنابراین چنین اقراری فاقد اعتبار شرعی و قانونی است. در نتیجه، قاعده درء نه به عنوان دلیل مستقل بر حرمت تعذیب، بلکه به عنوان مبنای فقهی برای بی‌اعتباری اقرار ناشی از شکنجه و عدم ترتیب اثر بر آن در فرایند دادرسی قابل استناد است. طبق ماده ۱۲۰ قانون مجازات اسلامی، قاعده درء در سه حوزه اثرگذار است: نخست در صورتی که اصل وقوع جرم مورد شبهه قرار گیرد؛ دوم، هرگاه برخی شرایط وقوع جرم مانند شرایط مکانی یا زمانی و سایر اوضاع و احوال حاکم مانند داشتن سلاح حین ارتکاب جرم مورد شبهه و تردید قرار گیرد؛ و سوم زمانی که هر

یک از شرایط مسئولیت مانند عقل، بلوغ و اختیار مورد شبهه و تردید قرار گیرد؛ و شامل هر دو مورد شبهه حکمی و موضوعیه می شود (آقای نیای رستمی، ۱۴۰۴، ص. ۱۶۹).

د. قاعده حرمت ایذاء مؤمن: قاعده حرمت ایذاء مؤمن از قواعد مسلم فقهی در نظام حقوقی اسلام است که مستند آن در آیه ۵۸ سوره احزاب، و روایات (حر عاملی، ۱۴۰۴، ج. ۸، ص. ۵۸۷؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج. ۶۴، ص. ۷۱) آمده است. بر اساس این قاعده، هر گونه آزار جسمی، روانی یا معنوی نسبت به افراد، از جمله متهمان در فرایند قضایی، ممنوع است و تنها در موارد استثنایی با وجود دلیل شرعی خاص می توان از آن عدول کرد.

۱-۳. مبانی و مستندات قانونی منع تعذیب

الف) مبانی حقوقی عدم جواز تعذیب: در نظام حقوقی ایران، منع تعذیب بر مبنای اصل کرامت انسانی و لزوم دادرسی عادلانه استوار است، بدین معنا که متهم دارای حقوق بنیادین است و تحصیل دلیل باید با حفظ اراده آزاد، اختیار آگاهانه و حیثیت انسانی وی انجام شود. بنابراین، اقرار تنها در صورت صدور از اراده آزاد معتبر است و هر گونه فشار جسمی یا روانی که آزادی اراده را مخدوش کند، موجب بی اعتباری دلیل و خدشه به مشروعیت دادرسی خواهد شد. این مبنا در سیاست کیفری ایران نیز تأکید شده و اصل بر ممنوعیت شکنجه و رفتارهای بی رحمانه، غیرانسانی یا موهن است (فضائلی، ۱۳۸۹، ص. ۳۹۲). همچنین اقرار حاصل از شکنجه فاقد اعتبار است و تحصیل آن جرم تلقی می شود (طهماسبی، ۱۴۰۲، ج. ۳، ص. ۳۲۱). ازاین رو، منع تعذیب در نظام حقوقی ایران بر اصول بنیادین عدالت کیفری، اصالت اراده و حمایت از حقوق متهم استوار است.

ب) مستندات قانونی مؤید مبانی عدم جواز: اصل ۳۸ قانون اساسی هر گونه شکنجه برای اخذ اقرار یا کسب اطلاع و نیز اجبار به شهادت، اقرار یا سوگند را ممنوع و فاقد اعتبار اعلام کرده است، زیرا وی بنابر اصل برائت، مجبور به اعتراف به عملی که به او نسبت داده شده نیست، لذا نباید برای اعتراف به جرم تحت شکنجه قرار گیرد (خالقی، ۱۴۰۴، الف، ج. ۲، ص. ۲۰۹). ماده ۱۶۸ قانون مجازات اسلامی و قانون ۱۲۶۲ و ۱۲۶۳ قانون مدنی نیز اقرار را در صورتی نافذ می داند که اقرارکننده در حین اقرار عاقل و بالغ و قاصد و مختار باشد. همچنین ماده ۲۰ سند جامع امنیت ملی هر گونه رفتار غیرانسانی، شکنجه جسمی و روحی، اجبار به اقرار، تهدید،

تحقیر و اعمال فشار نسبت به مظنونان، متهمان و دیگر افراد را مطلقاً ممنوع و نتایج حاصل از آن را غیرقابل استناد دانسته است (شورای عالی امنیت ملی، ۱۳۹۴). بند ۶ و ۷ ماده واحده قانون حقوق شهروندی اذعان می‌دارد در جریان بازجویی و تحقیق، از ایدای افراد نظیر بستن چشم و تحقیر و استخفاف به آنان اجتناب گردد، و بازجویان و مأموران تحقیق از پوشاندن صورت و یا نشستن پشت سر متهم یا بردن آنان به اماکن نامعلوم و کلاً اقدامات خلاف قانون خودداری ورزند (خالقی، ۱۴۰۴، ب، ص. ۲۷۷). بند ۹ ماده واحده احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۴ نیز شکنجه برای اخذ اقرار را ممنوع و فاقد حجیت شرعی و قانونی اعلام کرده و ماده ۱۶۹ قانون مجازات اسلامی اقرار ناشی از اکراه، اجبار یا شکنجه را بی اعتبار دانسته است و دادگاه را موظف به تحقیق مجدد می‌کند (مصدق، ۱۴۰۱، ص. ۷۱). همچنین از جمله حقوق متهمان در ماده ۶۰ قانون آیین دادرسی مدنی، حق به عدم وجود فشارهای جسمانی و روانی در طول بازجویی‌های ظابطان تصریح گردیده است (یوسفی؛ یوسفی، ۱۴۰۴، ص. ۱۰۰).

با وجود این، نظریه‌ای از شورای نگهبان ذیل اصل ۳۸، در شرایط خاصی مانند آدم ربایی یا بمب‌گذاری، امکان اخذ اطلاعات برای حفظ جان جمع کثیری از مردم را مطرح کرده که با ایراداتی مانند عدم تعریف دقیق شکنجه مواجه است (موسوی، ۱۳۸۲، ص. ۳۶). با این حال، قوانین آیین دادرسی کیفری همچنان بر حمایت از متهم تأکید دارند، از جمله تبصره ماده ۴۸ که در جرائم امنیتی فقط حق وکیل را تا ۷ روز به تعویق می‌اندازد (یوسفی؛ یوسفی، ۱۴۰۴، ص. ۹۸). همچنین کنوانسیون منع شکنجه (۱۹۸۴) نیز کرامت ذاتی انسان را مبنای منع شکنجه دانسته است.

این ادله بیانگر اصل اولیه منع تعذیب در حقوق و فقه است (منتظری، ۱۴۰۸، ج. ۲، ص. ۵۰۰)، هرچند برخی فقها مانند سبحانی تبریزی در مواردی چون حفظ امنیت جامعه اسلامی، استثنائاتی مطرح کرده‌اند (سبحانی، ۱۴۱۸، ج. ۱، ص. ۵۰۷). بر این اساس، هرچند اصل بر منع تعذیب است، اما در موارد اضطراری و با نظارت قضایی، امکان طرح استثنا مطرح شده است (خالقی، ۱۴۰۴، ب، ص. ۲۵۴-۲۵۵).

ج. تحلیل آرای قضایی در بی‌اعتباری اقرار اخذ شده تحت تعذیب: رویه قضایی جمهوری اسلامی ایران همسو با فقه امامیه بر ممنوعیت مطلق شکنجه برای اخذ اقرار تأکید دارد و اصل ۳۸ قانون اساسی و مواد ۱۶۹ و ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)، اقرارهای اخذ شده تحت فشار

را بی اعتبار می دانند و متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می شود (آقایی نیا؛ رستمی، ۱۴۰۴، ص. ۲۶۴). با این حال، دادگاه‌ها در تفسیر این مقررات از مبانی فقهی مانند قاعده درء، اصل برائت و کرامت انسانی بهره گرفته و در برخی موارد، در چارچوب اضطراب و مصلحت عمومی، مفهوم «فشار مشروع محدود» را مورد توجه قرار داده‌اند.

در دادنامه شماره ۹۷۰۹۹۷۸۳۱۳۰۰۰۱۱۳ مورخ ۱۳ تیر ۱۳۹۷، دادگاه تجدیدنظر استان کرمانشاه با استناد به اصول ۲۲ و ۳۸ قانون اساسی، مواد ۴، ۵۵ و ۱۶۹ قانون آیین دادرسی کیفری و قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، دلیل تحصیل شده از ورود غیرقانونی مأموران به منزل متهم را فاقد اثر دانسته است و بر اساس اصل برائت و قاعده «ادرءوا الحدود بالشبهات» حکم برائت صادر کرد (دادگاه تجدیدنظر استان کرمانشاه، ۱۳۹۷).

در شرایط اضطرابی نیز مأموران صرفاً در حدود قوانین خاص از جمله «قانون به کارگیری سلاح توسط مأموران نیروهای مسلح در موارد ضروری مصوب ۱۳۷۳» مجاز به اقدام هستند و هیچ مقام قضایی یا اداری حق صدور دستور مغایر با اصول قانونی و کرامت انسانی را ندارد. در غیر این صورت، عمل مأموران فاقد توجیه اضطرابی است و مسئولیت کیفری مستقل ایجاد می کند (نظریه مشورتی شماره ۲۷۷۸/۹۷/۷، شماره پرونده ۵۵-۹۷، مورخ ۲۷۷۸-۵۵/۲۸، ۱۳۹۸، اداره کل حقوقی قوه قضائیه).

همچنین، نظریه تفسیری شورای نگهبان ذیل اصل ۳۸ قانون اساسی (۱۳۸۲) مقرر می دارد در موارد استثنایی تهدید جان یا امنیت عمومی، قاضی می تواند اقدامات فوری و محدود را در حد ضرورت و بدون رفتار غیرانسانی یا تحقیرآمیز تجویز کند (شورای نگهبان، نظریه تفسیری اصل ۳۸ قانون اساسی، ۱۳۸۲). این نظریه به موجب اصل ۹۸ قانون اساسی برای مراجع قضایی الزام آور تلقی می شود.

براینده این آرا نشان می دهد که رویه قضایی ایران بر منع مطلق تعذیب تأکید دارد، اما در موارد تزاخم میان حقوق فردی و مصالح عمومی، «جواز اضطرابی محدود» را در چارچوب قاعده «الضرورات تبیح المحظورات» پذیرفته است. بنابراین، در فقه امامیه و حقوق کیفری ایران، اصل بر منع تعذیب مبتنی بر کرامت انسانی، منع اکراه، قاعده درء و اصول دادرسی عادلانه است، اما در شرایط استثنایی و در قالب احکام ثانویه، قواعد تزاخم و ضرورت، امکان بررسی جواز محدود آن مطرح می شود.

۲. مبانی، مستندات و حدود جواز تعذیب اضطراری

۱-۲. رویکردهای فقهی نسبت به جواز تعذیب

در فقه امامیه، رویکردها نسبت به جواز تعذیب را می‌توان در سه جریان کلی دسته‌بندی کرد: نخست، دیدگاه مشهور فقها که با استناد به حرمت ایذاء مؤمن، قاعده درء، اصل برائت و سیره معصومان علیهم السلام، هر گونه تعذیب برای اخذ اقرار را ممنوع دانسته است و اقرار اخذ شده تحت اکراه را فاقد اعتبار شرعی می‌داند، که به تفصیل بیان شد. دوم، دیدگاهی محدود و استثنایی که در چارچوب قواعد تراحم، به ویژه قاعده اهم و مهم، حفظ نظام و اضطرار، در شرایط تهدید جدی علیه امنیت و مصالح عالی جامعه، امکان اعمال فشار محدود و کنترل شده را با نظارت حاکم شرع قابل تصور می‌داند. سوم، دیدگاه منسوب به برخی نقل‌های تاریخی یا استناد به عرف قضایی که به جواز موسع‌تر گرایش دارد، اما در فقه استدلالی امامیه جایگاه محکمی نیافته است. در ادامه به بسط بیشتر این دو دیدگاه خواهیم پرداخت:

۱-۱-۲. نظریه جواز مطلق و مستندات آن

اهمیت اقرار به عنوان یکی از ادله اصلی اثبات دعوا در نظام‌های قضایی مبتنی بر ادله شرعی، گاه موجب تمایل برخی مأموران به استفاده از شیوه‌های سریع و ظاهراً مؤثر برای اخذ اعتراف می‌شود که تا مرز تعذیب جسمی و روانی پیش می‌روند، از جمله سرم حقیقت، گیاهان مسکر، هیپنوتیزم و ابزارهای دروغ‌سنج، که از نظر شرعی و قانونی محل اشکال است (نک: فهیمی، ۱۳۹۰، ص. ۹۸-۱۰۵). مفهوم تعذیب تنها شامل ایذاء جسمانی نیست، بلکه شکنجه روحی، فشار روانی و حتی تعذیب غیرمستقیم برای کسب اقرار یا اطلاع از شخص ثالث را نیز در بر می‌گیرد (موسوی، ۱۳۸۲، ص. ۷۰).

۲-۱-۲. «عرف قضایی» به مثابه مستند جواز

بررسی رویه‌های جاری در سیستم قضایی جمهوری اسلامی ایران، متأسفانه حکایت از آن دارد که پاره‌ای از مأموران، پس از دستگیری متهم، مبادرت به ضرب و جرح وی می‌نمایند. چنین رفتاری این گمانه را تقویت می‌کند که گویا در ذهن برخی مأموران، اعمال خشونت و تعذیب به منظور اخذ اقرار، واجد «مشروعیت» و لو به صورت ضمنی است، زیرا به عنوان یک «عرف قضایی»

رواج یافته، و «عرف» نیز به عنوان یکی از «منابع استنباط احکام» در فقه امامیه پذیرفته شده است (جناتی، ۱۳۷۰، ص. ۴۰۰). لکن باید اذعان نمود که اعتبار عرف به عنوان منبع حقوقی، منوط به عدم تعارض آن با نصوص شرعی و موازین قطعی فقهی است (نک: علی دوست، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۱). در مانحن فیه، نظر به حرمت تعذیب در شریعت اسلام و تصریح قانون اساسی و قوانین موضوعه بر منع شکنجه (اصل ۳۸ قانون اساسی، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، ماده ۱۶۹ قانون مجازات اسلامی)، استناد به «عرف قضایی» برای توجیه رفتارهای غیرقانونی، فاقد وجهت شرعی و قانونی است.

۳-۱-۲. نقد نظریه جواز مطلق در فقه امامیه

در فقه امامیه، هیچ یک از فقها جواز مطلق تعذیب و شکنجه متهم را نپذیرفته‌اند و قریب به اتفاق آنان اصل اولیه را عدم جواز تعذیب می‌دانند. بنابراین، رواج برخی عرف‌های ناپسند در فرایند رسیدگی قضایی نمی‌تواند مبنای مشروعیت رفتارهای غیرقانونی قرار گیرد، زیرا بنای عقلا تنها عرف‌های مورد پذیرش عقل را شامل می‌شود و در صورت تراحم میان عرف و نص، نص مقدم است (نک: علی دوست، ۱۴۰۱، ص. ۱۲۹-۱۳۰). از این رو، رویه‌های قضایی باید منطبق با قوانین و موازین شرعی باشند.

همچنین، قاعده درء در فقه امامیه، که بر رفع مجازات در موارد شبهه تأکید دارد، اعمال مجازات بر اساس اقرار ناشی از شکنجه یا اجبار را مردود می‌داند (نک: بجنوردی، ۱۴۰۱، ج. ۱، ص. ۱۷۴). هرچند اهمیت اقرار و فشار ناشی از تراکم پرونده‌ها ممکن است برخی مأموران را به استفاده از روش‌های نامشروع سوق دهد، اما چنین تصویری با اصول فقهی، حقوقی و موازین اخلاقی در تعارض است.

۲-۲. مشروعیت جواز تعذیب اضطرابی

هر نوع اقدام پیشگیرانه یا سرکوبگرانه لطمه‌ای به آزادی فردی محسوب می‌شود، ولی نظم جامعه این لطمات را که در مقررات حمایت‌کننده آزادی فردی گنجانده شده است، توجیه می‌کند (لازرز، ۱۴۰۴، ص. ۱۵۳). مقتضای اصل و قاعده اولیه عدم جواز تعذیب و شکنجه و الزام به هر نحوی است. در جرائم حق الناسی، ملاک ثبوت جرم است و این مهم باید از روش متعارف، بدون زور و تهدید تحقق یابد. اما در بعضی موارد به دلیل وجود مصلحتِ اهم و جلوگیری از مفاسد بزرگ و

هرج و مرج، حفظ کیان اسلام، نفوس و دماء محترمه، تعذیب متهم در حد ضرورت جهت گرفتن اقرار جایز است و قاعده اولیه به ثانویه تغییر پیدا می‌کند (منتظری، ۱۴۰۸، ج. ۲، ص. ۵۰۰).

۲-۱-۲. مستندات فقهی جواز تعذیب اضطراری

برخی فقها با استناد به آیات قرآن و سنت نبوی و روایات ائمه علیهم السلام به مشروعیت استفاده از تعذیب برای اخذ اعتراف از متهم حکم داده‌اند.

۲-۱-۲-۲. ادله نقلی

۱. قرآن: برخی استدلال‌های فقهی به آیاتی از قرآن کریم، از جمله آیات ۱۰ و ۱۱ سوره ملک استناد کرده‌اند که در آن مجرمان در قیامت به خطای خود اعتراف می‌کنند: «وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ (۱۰) فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقاً لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ». این گروه از فقها با توجه به کاربرد «فاء» در «فَاعْتَرَفُوا»، که بر ترتب و تعاقب فوری دلالت دارد، بر این باورند که همان‌گونه که مجرمان در محکمه الهی فوراً اقرار می‌کنند، در محاکم دنیوی نیز می‌توان با فراهم کردن اسباب اقرار، متهم را به اعتراف سوق داد. آنان این امر را نوعی احترام به کرامت انسانی و ناظر به حقوق بشری متهم دانسته‌اند (سامرایی، ۲۰۰۳، ص. ۲۳۳-۲۵۵). در برابر، برخی فقها با تأکید بر الگو بودن عدالت الهی، بر ضرورت رعایت عدالت در دادرسی‌های انسانی نیز تصریح کرده‌اند (عمید زنجانی، ۱۳۸۲، ص. ۳۹۸-۳۹۹).

با این حال، توضیح داده می‌شود که این آیات درباره مجرمانی است که جرم آنان قطعی شده است، نه افرادی که صرفاً در مظان اتهام‌اند. بنابراین تعمیم آن‌ها به مرحله تحقیق و اخذ اعتراف، به‌ویژه از طریق تعذیب یا شکنجه، فاقد وجهت فقهی است. در نتیجه، هرچند آیات بر اهمیت اقرار آگاهانه و داوطلبانه دلالت دارند، نمی‌توان آن‌ها را مستند جواز اعمال فشار یا شکنجه در فرایند دادرسی دانست.

۲. سنت: در مباحث فقهی مربوط به جواز تعذیب برای اخذ اعتراف، گاه به سنت معصومان علیهم السلام استناد می‌شود. بررسی سیره و روایات منقول از ائمه اطهار علیهم السلام نشان می‌دهد که در برخی موارد خاص، روش‌هایی که می‌توان آن‌ها را در زمره تعذیب قرار داد، برای اخذ اقرار به کار رفته است:

الف. حبس متهم: در منابع روایی، حبس متهم به عنوان تدبیری احتیاطی مطرح شده است و

بر اساس دیدگاه‌های فقهی، عمدتاً در مواردی مانند قتل مشروعیت دارد (ابن حیون، ۱۳۸۳، ج. ۲، ص. ۵۳۹). این اقدام برای جلوگیری از فرار یا انکار جرم به کار می‌رود و مدت و شرایط آن تابع نظر حاکم شرع است (مدنی کاشانی، ۱۴۱۳، ص. ۱۵۶). صاحب جواهر نیز با تأکید بر اصل براءت، بر لزوم دقت در موارد احتمال تعارض با این اصل اشاره می‌کند (نجفی، ۱۴۲۱، ج. ۴۲، ص. ۲۷۷). با این حال، حبس پیش از اثبات جرم در جرائم مهم و در صورت احتمال صدق اتهام، به عنوان اقدامی احتیاطی قابل توجیه دانسته شده است (خالصی، ۱۴۱۳، ص. ۹۶-۹۷). همچنین در مواردی مانند کتمان شهادت، مقاومت در برابر هشدارهای قضایی یا فرار متهم، حبس به عنوان ابزاری برای کشف حقیقت، و نه مجازات، جایز شمرده شده است و باید موقتی و در جهت تأمین منافع عمومی باشد (منتظری، ۱۳۸۵، ص. ۳۲۳).

ب. روش‌های تلقینی و تهدید: برخی روایات به کاربرد روش‌هایی مانند تهدید اشاره دارند، مانند تهدید حضرت علی علیه‌السلام^۳ به شمشیر برای اخذ اعتراف از شاهدان (کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۱۴، ص. ۶۸۶؛ مؤمن قمی، ۱۳۸۹، ج. ۱، ص. ۲۹۱) و نیز در ماجرای درباره زنی که به دختری نسبت ناروا داد (کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۱۴، ص. ۶۸۶؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۲۷، ص. ۲۷۷؛ مؤمن قمی، ۱۳۸۹، ج. ۱، ص. ۲۹۱). با این حال، تأکید شده است که آن حضرت در مقام قضاوت بر علم غیب تکیه نداشتند و بر اساس شواهد و سوگندها حکم می‌کردند (کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۷، ص. ۴۱۴). همچنین در برخی نقل‌ها روش‌هایی مانند تهدید به ازدواج اجباری یا فشار بر برده‌ها دیده می‌شود (کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۷، ص. ۴۲۴؛ طوسی، ۱۳۶۵، ج. ۶، ص. ۳۰۴) که با توجه به شرایط اجتماعی خاص باید تحلیل شوند و نمی‌توان آن‌ها را قاعده‌ای عمومی دانست.

ج. روایات ناظر به شکنجه جسمی: بررسی وقایع تاریخی صدر اسلام نشان می‌دهد مواردی که در آن تعذیب یا اعمال فشار رخ داده، غالباً در شرایط سیاسی، نظامی و اضطرابی مانند

۳. در مباحث مشروعیت یا عدم مشروعیت تعذیب برای اخذ اعتراف، گاه به برخی قضاوت‌ها یا عملکردهای منسوب به حضرت علی علیه‌السلام استناد می‌شود. با این حال، باید توجه داشت که بسیاری از این نقل‌ها و قضاوت‌ها، یا فاقد سند معتبر و حجیت فقهی لازم هستند یا صرفاً گزارش‌های تاریخی‌اند که از منظر علم رجال و درایه، شرایط روایت معتبر را ندارند. بر این اساس، استفاده از چنین نقل‌هایی نمی‌تواند مستند مستقل و معتبر برای استنباط حکم فقهی تلقی گردد، مگر آن‌که با روایات معتبر و سایر ادله شرعی پشتیبانی شود. از این رو، در این مقاله هر گاه به قضاوت‌های علوی یا دیگر معصومان علیهم‌السلام اشاره شده است، صرفاً جهت بیان برخی دیدگاه‌ها یا ارائه نمونه‌های تاریخی است و حکم نهایی مبتنی بر قواعد فقهی و روایات معتبر است نه صرف اتکا به این گزارش‌ها. فقهای امامیه نیز همواره تأکید داشته‌اند که استنباط احکام شرعی باید مبتنی بر قرآن، سنت معتبر، اجماع و عقل باشد و نقل‌های فاقد سند معتبر تنها در صورت تأیید یا عدم مخالفت با این منابع قابلیت استفاده دارند.

جنگ بوده است و نه در مقام دادرسی قضایی. بنابراین، تعمیم آن‌ها به فرایند دادرسی کیفری محل اشکال است. از جمله، روایت دستور پیامبر صلی الله علیه و آله به زبیر درباره کثانۀ بن ابی الحقیق که علاوه بر نقل در شرایط جنگی، منبع اصلی آن کتاب المغازی اثر محمد بن عمر واقدی است که اعتبار آن نزد محدثان مورد تردید است (ابن عدی، ۱۴۱۸، ج. ۷، ص. ۴۸۴). حتی در صورت پذیرش روایت، این اقدام در قالب «قضیه فی واقعه» بوده است و قابلیت تعمیم ندارد.

در نتیجه، روایات مربوط به تعذیب ناظر به شرایط خاص بوده است و نمی‌توان آن‌ها را قاعده‌ای کلی تلقی کرد. با توجه به اصولی مانند کرامت انسانی و عدالت کیفری، تعذیب نمی‌تواند روشی عمومی در دادرسی باشد. از این رو در مقاله حاضر نقل‌های منسوب به معصومان علیهم السلام صرفاً جنبه تأییدی و تفسیری دارند، و مبنای اصلی استدلال بر قواعد فقهی «درء»، «برائت» و «قاعده اهم» استوار است.

۳. قواعد فقهی: در اسلام میان حق الناس و حق الله تفاوت وجود دارد. در حق الناس هدف کشف حقیقت است و در حق الله پایان دادن به دعوی اولویت دارد (حسینی، ۱۳۸۹، ص. ۱۲۹-۱۳۰). بر اساس قواعدی چون برائت، درء، کرامت و ضرورت رعایت ظواهر قضایا، اصل بر عدم جواز تعذیب متهم است، اما این اصل به ویژه در امور غیرمهم جریان دارد و در مسائل مهم‌تر، برخی فقیهان جواز تعذیب برای اخذ اعتراف را پذیرفته‌اند (مظاهری، ۱۳۸۶، ج. ۳، ص. ۱۷۴).

در این بحث دو احتمال اصلی وجود دارد: یکی ممنوعیت تعذیب به دلیل کرامت انسانی و اصل برائت که ممکن است به تضییع حقوق دیگران بینجامد؛ و دیگری جواز تعذیب بر پایه ادله عقلی و نقلی که حقوق متهم را نقض می‌کند. این دو رویکرد در حالت تزامن قرار می‌گیرند و امکان جمع میان آن‌ها وجود ندارد.

برای تعیین اولویت، ملاکات باید سنجیده شود. در حقوق ایران، ماده ۴۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به ضابطان و حتی شهروندان عادی اجازه اقدام فوری در جرائم مشهود یا جرائم در حکم جرائم مشهود، برای جلوگیری از امحای دلایل بدون دستور قضایی را می‌دهد و تشخیص نوع اقداماتی که باید صورت بگیرد بر عهده مأمور است به شرط اطلاع مقام قضایی ظرف ۲۴ ساعت (خالقی، ۱۴۰۴ الف، ج. ۱، ص. ۸۰). این اختیارات محدود بیانگر پذیرش

اصل مصلحت در شرایط غیرعادی و استناد به قاعده اهم و ضرورت حفظ دلایل است، اما تعمیم‌پذیر به همه موارد نیست.

در نهایت، در شرایط تراحم، اولویت میان حق متهم و مصالح عمومی باید بر اساس ملاک‌های مورد نظر شارع و تحلیل دقیق قواعد و موازین شرعی تعیین شود تا نتیجه با اهداف شریعت هماهنگ باشد.

الف. قاعده اهمیت: قاعده «اهم و مهم» از مهم‌ترین دلایل عنوان ثانوی در فقه است که در شرایط تراحم میان دو فعل، انجام فعل اهم را تجویز می‌کند. بر این اساس، اگر تعذیب متهم موجب دفع خطر بزرگ‌تری شود و با کمترین آسیب ممکن مصلحت مهم‌تری را تأمین کند، ممکن است ترجیح داده شود. این قاعده به دلیل ماهیت عقلی خود، در موارد مختلف تراحم میان حقوق افراد، حقوق عمومی یا روابط میان مردم و حکومت کاربرد دارد (شریعتی، ۱۳۸۷، ص. ۷۶-۸۰). با این حال، تأکید شده است که هیچ مصلحتی مجوز نقض کرامت انسانی نیست، مگر در مواردی که تهدیدی قطعی و غیرقابل دفع علیه حیات جمعی یا امنیت ملی وجود داشته باشد (رستمی، ۱۴۰۱، ص. ۲۰۷).

مبانی این قاعده در آیات قرآن (بقره/۲۱۹، مائده/۱۸۰، طلاق/۶)، روایاتی مانند «إذا أضرت النوافل بالفرائض فارقضوها» (نهج البلاغه، حکمت ۲۷۹) و «إذا اجتمعت الحرمتان طُرحت الصغرى للكبرى» (ابن اثیر جزری، ۱۳۶۷، ج. ۱، ص. ۳۷۴) و نیز در ادله عقلی و سیره عقل‌ریشه دارد (بحرانی، بی‌تا، ص. ۱۷-۱۸؛ بهبهانی، ۱۴۲۴، ص. ۲۸۵؛ دیلمی، ۱۳۹۹، ص. ۱۶-۲۰).

از مصادیق این قاعده زمانی است که اعتراف متهم برای دفع خطر بزرگ‌تر ضرورت داشته باشد. در چنین وضعیتی، قاضی می‌تواند با حداقل آسیب از روش‌های غیرمتعارف برای اخذ اطلاعات استفاده کند، مشروط بر آن‌که به حقوق دیگران تجاوز نشود (سیفی مازندرانی، ۱۳۹۷). در تفسیر ماده ۲۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری نیز بیان شده است که در جرائم امنیتی، سیاست جنایی ایران به سمت تشدید روند کشف جرم گرایش دارد و حفظ امنیت ملی گاه مستلزم تعدیل موقت برخی حقوق فردی در چارچوب ضوابط شرعی و قانونی است که می‌توان آن را مصداقی از قاعده اهم دانست (رستمی، ۱۴۰۱، ص. ۲۱۰).

با این حال، تشخیص مصادیق اهم باید با توجه به دیدگاه شریعت و نظر شارع انجام شود و نباید صرفاً بر استحسانات یا عقل فردی تکیه کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ص. ۵۰۱). در مواردی

مانند تهدیدات جدی امنیتی، حملات بیولوژیکی یا هسته‌ای، جاسوسی گسترده، تهدید زیرساخت‌های حیاتی، حملات سایبری گسترده یا خطر علیه شخصیت‌های راهبردی جامعه، ممکن است برای دفع خطر بزرگ‌تر، اقداماتی محدود و کنترل شده توجیه پذیر تلقی شود. در عین حال، چنین اقداماتی نیازمند دقت و بررسی کامل است، زیرا فشار و شکنجه می‌تواند آثار منفی اجتماعی و روانی به همراه داشته باشد (شفیعی‌نیا، ۱۳۸۸، ص. ۱۸۴) و باید با حفظ حیثیت اسلام و رعایت اصول اخلاقی همراه باشد (صلواتی، ۱۳۷۰، ج. ۳، ص. ۵۸۶). در مجموع، قاعده اهمیت از قواعد بنیادین فقه اسلامی است که در استنباط احکام و حل تعارض‌ها نقش اساسی دارد و بسیاری از قواعد فرعی فقهی از آن منشعب شده‌اند. این قاعده به فقیهان امکان می‌دهد در موقعیت‌های پیچیده با اولویت‌بندی مصالح، به تصمیم‌هایی متعادل و منصفانه دست یابند.

ب. استناد به قواعد دیگری ناظر به قاعده اهمیت: از قواعد فقهی مرتبط با تعذیب، قاعده «دفع افسد به فاسد» است که در شرایطی که انسان ناچار به انتخاب میان دو امر نامطلوب باشد، ارتکاب مفسده کمتر برای دفع مفسده بزرگ‌تر را تجویز می‌کند (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶، ص. ۳۵۷). این قاعده بر آیاتی از قرآن (نساء/۱۴۸، هود/۷۸، بقره/۲۱۷، فتح/۲۵، کهف/۷۱ و ۸۲)، روایات معتبر (کلینی، ۱۴۲۹، ج. ۲، ص. ۳۴۱؛ حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۸، ص. ۴۴۲) و دلیل عقل استوار است (سند، ۱۴۲۶، ص. ۲۸۹) و حتی در مباحث تقنینی پس از انقلاب اسلامی نیز مورد توجه قرار گرفته است (مجلس قانون اساسی، ۱۳۶۴، ج. ۱، ص. ۷۷۷).

با این حال، تشخیص مصداق در این قاعده بسیار حساس است و صرف احتمال مفسده نمی‌تواند مجوز شکنجه باشد، بلکه باید افسد بودن خطر نسبت به کیان اسلام، حکومت یا حقوق عمومی به طور روشن احراز شود. در چنین مواردی، اگر عدم اقدام موجب فساد بزرگ‌تری گردد، اقدام محدود برای جلوگیری از آن قابل تصور است، مانند مواردی از توطئه‌های گسترده خشونت‌آمیز یا فسادهای کلان که مهار آن‌ها برای جلوگیری از آسیب بیشتر ضرورت دارد.

همچنین قاعده «الضرورات تبیح المحظورات» با مستندات قرآنی (نحل/۱۱۹، انعام/۱۴۵، مائده/۳)، روایی (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج. ۱۵، ص. ۳۶۹)، اجماع (مؤمن قمی، ۱۳۸۹، ج. ۲، ص. ۱۶۹) و عقل مطرح شده است (محقق داماد، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۶). با این حال، به دلیل ماهیت امتنانی، تنها در موارد

تهدید جدی جان یا سلامت قابل استناد است و نمی‌تواند مجوز عام برای تعذیب متهم باشد (محقق داماد، ۱۳۸۳، ص. ۱۳۳؛ انصاری، ۱۴۲۰، ج. ۳، ص. ۴۳۸).

در نهایت، قواعدی مانند حفظ مصلحت نظام نیز در شرایط تراحم با حکم اولیه حرمت تعذیب مطرح می‌شوند، به‌ویژه در جرائم علیه امنیت ملی (قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲؛ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲). با این حال، تغییر حکم اولیه تنها در صورت وجود احتمال قوی خطر جدی برای نظام یا حقوق مسلمانان قابل تصور است (سند، ۱۴۲۶، ص. ۲۷۶؛ منتظری، ۱۴۰۸، ج. ۲، ص. ۳۸۷).

بر این اساس، فقه امامیه با تکیه بر قواعدی مانند تقدیم اهم بر مهم، ضرورت و حفظ مصلحت نظام، امکان ترسیم چارچوبی محدود، استثنایی و تحت نظارت برای اعمال تعذیب در شرایط فوق‌العاده را مطرح می‌کند؛ چارچوبی که هم‌زمان به شرعیت، کارآمدی امنیتی و حقوق شهروندی توجه دارد.

۴. مستندات قانونی مشروعیت جواز تعذیب اضطراری

در کنار مبانی فقهی، بررسی مستندات قانونی نیز در تحلیل امکان جواز تعذیب اضطراری اهمیت دارد. هرچند اصل بر منع مطلق تعذیب در نظام حقوقی ایران است، اما در برخی مقررات و تفاسیر حقوقی، نشانه‌هایی از پذیرش محدود اقدامات اضطراری در شرایط خاص مشاهده می‌شود. در این راستا، مهم‌ترین مستندات قانونی قابل بررسی عبارت‌اند از:

الف. نظریه تفسیری شورای نگهبان در ذیل اصل ۳۸ قانون اساسی

نخستین و مهم‌ترین مستند قانونی در جمهوری اسلامی ایران درباره امکان مشروعیت مشروع تعذیب در شرایط خاص، نظریه تفسیری شورای نگهبان ذیل اصل ۳۸ قانون اساسی است. اصل ۳۸ شکنجه برای اخذ اقرار یا کسب اطلاع را مطلقاً ممنوع می‌داند، اما شورای نگهبان در نظریه تفسیری سال ۱۳۸۲، در پاسخ به پرسش نهادهای امنیتی درباره کشف محل بمب‌گذاری، اطلاق اصل را در موارد اضطراری قابل تخصیص دانست و اعلام کرد که در صورت تهدید جان یا امنیت جمعی، قاضی می‌تواند اقدامات فوری و محدود را تجویز کند، مشروط بر آن‌که رفتار ماهیت غیرانسانی یا نامتناسب نداشته باشد و در حد ضرورت باقی بماند (شورای نگهبان، ۱۳۸۲). این تفسیر برای نخستین بار امکان عدول مشروط از منع مطلق شکنجه را مطرح کرده است و نوعی جواز اضطراری در چارچوب فقه حکومتی را ارائه می‌کند.

این نظریه از جنبه حقوقی نیز اهمیت دارد، زیرا طبق اصل ۹۸ قانون اساسی، تفسیر شورای نگهبان برای تمام نهادهای تقنینی و اجرایی الزام‌آور است و می‌تواند مبنای تدوین آیین‌نامه‌ها، اصلاحات قانونی و طراحی الگوی تصمیم‌گیری قضایی در تعذیب اضطراری قرار گیرد. اگرچه رأی وحدت رویه‌ای درباره جواز تعذیب وجود ندارد، اما دادگاه‌ها همچنان بر بی‌اعتباری اقرار اخذشده تحت اجبار تأکید می‌کنند. با این حال، در جرائم امنیتی، گاه آثار اقدامات اضطراری ضابطان را از طریق سایر قرائن لحاظ کرده‌اند که نشان‌دهنده استمرار تراحم میان اطلاق اصل ۳۸ و ضرورت‌های عملی است.

در عین حال، نظریه تفسیری با انتقاداتی روبه‌روست، از جمله فقدان تعریف دقیق از حدود فشار مجاز، مصادیق رفتار قابل قبول و محدوده اضطرار که می‌تواند زمینه سوءاستفاده را فراهم کند. بنابراین اجرای آن باید با نظارت قضایی لحظه‌ای، مستندسازی کامل، تعیین سطوح مجاز فشار و شفاف‌سازی رویه‌های قضایی همراه باشد. این نظریه را می‌توان مهم‌ترین مبنای قانونی و فقهی برای مشروعیت بخشی محدود و مشروط به تعذیب اضطراری دانست که بر پایه فقه حکومتی، امنیت جمعی و قواعد اضطراری، امکان مداخله محدود قضایی را فراهم می‌کند، مشروط بر رعایت تناسب، منع ایداء غیرضروری و حفظ معیارهای انسانی (موسوی، ۱۳۸۲، ص ۹۱).

ب. سیاست کیفری افتراقی در جرائم علیه امنیت ملی و اثر آن بر اختیار مقام قضایی

در تکمیل مبانی فقهی جواز اضطراری، بررسی سیاست کیفری جمهوری اسلامی ایران در جرائم علیه امنیت ملی نشان می‌دهد که قانون‌گذار در این حوزه رویکردی افتراقی و امنیت‌محور اتخاذ کرده است. به دلیل اهمیت حفظ نظم عمومی و امنیت ملی، قانون‌گذار با اتخاذ سیاست جنایی سخت‌گیرانه، اختیارات گسترده‌تری برای مقامات قضایی و ضابطان پیش‌بینی کرده و در مقابل، برخی تضمین‌های حمایتی متهم را محدود کرده است؛ امری که نشان‌دهنده غلبه ملاحظات امنیتی بر حمایت‌های سنتی حقوق متهم در این دسته از جرائم است.

پژوهش‌ها نیز حاکی از آن است که در جرائم علیه امنیت، سیاست کیفری ایران عمدتاً امنیت‌مدار بوده است و مرتکبان این جرائم در بسیاری موارد از نهادهای ارفاقی و تضمین‌های حمایتی بهره‌مند نمی‌شوند؛ موضوعی که بیانگر اتخاذ سیاست کیفری سخت‌گیرانه در این حوزه است. اتخاذ سیاست جنایی افتراقی در جرائم خاص و حساس، ناشی از ضرورت حفظ

امنیت عمومی و مقابله با تهدیدات جدی علیه نظم اجتماعی دانسته شده است و بر افزایش اختیارات مقام قضایی تأکید دارد (شیرزاد پرگو؛ آقابابایی، ۱۴۰۳، ص. ۱۰-۱۲).

در نتیجه، محرومیت مرتکبان جرائم امنیتی از برخی تدابیر حمایتی و نهادهای تخفیفی، بیانگر تقدم ملاحظات امنیتی بر حمایت از متهم و شکل‌گیری سیاست کیفری افتراقی در این حوزه است؛ سیاستی که در آن قانون‌گذار با توجه به حساسیت جرائم امنیتی، اختیارات گسترده‌تری برای مقامات قضایی پیش‌بینی کرده است.

بر اساس «قانون تشدید مجازات‌های جاسوسی و همکاری با کشورهای متخاصم علیه امنیت و منافع ملی» مصوب ۱۴۰۴/۰۷/۰۶، هر گونه همکاری مؤثر با دولت‌های متخاصم، از جمله رژیم صهیونیستی و ایالات متحده آمریکا، چنانچه علیه امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران باشد، جرم‌انگاری شده است. قانون‌گذار در این قانون با توجه به ماهیت خاص جرائم علیه امنیت ملی، رویکردی سخت‌گیرانه اتخاذ کرده و از حیث ضمانت‌اجرا و شیوه رسیدگی، قواعدی متفاوت از جرائم عادی پیش‌بینی نموده است. این قانون بعد از جنگ ۱۲ روزه و تجربه‌ای از حضور ریزپرنده‌های دشمن در کشور که با همکاری منافقین داخلی صورت گرفت، به تصویب رسید. در این عرصه، بارها در کشور شاهد چنین شرایطی بودیم، مثل اغتشاشات دی ۱۴۰۴ و توزیع اسلحه در بین تروریسم داخلی که در چنین شرایطی، در موارد مشکوک، ضابطان حق برخورد قاطع‌تر و حتی تفتیش ماشین یا منزل شخصی فرد را داشتند. مطابق تبصره ۳ ماده ۸ این قانون، در تمام جرائم موضوع این قانون، هر گاه به تشخیص مقام قضایی، دلایل کافی بر انتساب جرم وجود داشته باشد، امکان صدور قرار بازداشت موقت تا پایان رسیدگی فراهم شده است. این حکم نشان می‌دهد که قانون‌گذار در جرائم امنیتی، اصل را بر تقدم حفظ امنیت عمومی بر آزادی فردی متهم قرار داده است.

چنین رویکردی در برخی مقررات نیز مشاهده می‌شود، از جمله تبصره ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری که در جرائم علیه امنیت ملی، محدودیت در انتخاب وکیل را پیش‌بینی کرده است (خالقی، ۱۴۰۴ ب، ص. ۹۷ تا ۱۰۴). همچنین، ماده ۱۸۰ قانون آیین دادرسی کیفری در مواردی که احتمال معقولی وجود دارد مبنی بر این‌که آگاهی متهم از احضاریه ممکن است موجب متواری شدن وی یا تبانی گردد، یا در صورتی که جرم از مصادیق جرائم سازمان‌یافته یا جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی باشد، امکان صدور دستور جلب متهم به نحو مستقیم و بدون

احضاریه را مقرر داشته است (خالقی، ۱۴۰۴ ب، ص. ۲۵۴-۲۵۵). حتی اقداماتی جهت حفظ آثار جرم از جمله تفتیش محل جایز شمرده شده است (خالقی، ۱۴۰۴ الف، ج. ۱، ص. ۸۰؛ یوسفی؛ یوسفی، ۱۴۰۴، ص. ۲۸۹). افزون بر این، محدودیت خروج از کشور در ماده ۱۸۸ قانون آیین دادرسی مدنی به صورت دستور صادر می‌شود و برای آن امکان اعتراض پیش‌بینی نشده است (خالقی، ۱۴۰۴ ب، ص. ۲۶۴-۲۶۵). همچنین، تبصره ۳ ماده ۱۹۰ در سه مورد شامل جرائم منافی عفت، جرائم علیه امنیت ملی و مواردی که ضرورت کشف جرم اقتضا کند، صدور قرار عدم دسترسی به اوراق پرونده را پیش‌بینی کرده است (خالقی، ۱۴۰۴ ب، ص. ۲۷۰-۲۷۱). همچنین کنترل هویت افراد از یک سو در چارچوب عملیات پلیس قضایی و از سوی دیگر به عنوان پیشگیری از بزهکاری در سه فرض ممکن است: نخست برای پیشگیری از جرم و اخلال به نظم عمومی به ویژه به امنیت اشخاص و اموال؛ دوم، بر اساس تقاضای مکتوب دادستان شهرستان به منظور کشف و تعقیب جرائم؛ و سوم، برای فراهم کردن امکان کنترل مدارک مربوط به جابه‌جایی (سفر) اشخاص (لازرز، ۱۴۰۴، ص. ۱۵۷). این سیاست افتراقی نشان می‌دهد که قانون‌گذار در جرائم امنیتی اختیارات گسترده‌تری برای مقامات قضایی در نظر گرفته است.

بر این اساس، سیاست کیفری افتراقی در جرائم علیه امنیت ملی می‌تواند زمینه‌ای حقوقی برای پذیرش اقدامات اضطراری در شرایط خاص فراهم آورد، هرچند این امر به معنای پذیرش مطلق تعذیب نیست، بلکه بیانگر اتخاذ رویکردی متفاوت در شرایط تهدید جدی علیه امنیت عمومی است.

مطالعه رویه عملی در برخی پرونده‌ها، به ویژه در جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی نیز نشان می‌دهد که دادگاه‌ها گاه اطلاعات حاصل از اقدامات اضطراری ضابطان را، هرچند نه به عنوان اقرار مستقیم تحت فشار، به صورت غیرمستقیم در قالب قرائن و امارات مؤثر در شکل‌گیری علم قاضی مورد توجه قرار داده‌اند.

این وضعیت بیانگر تلاشی ضمنی برای جمع میان منع اعلامی شکنجه و ضرورت‌های عملی کشف جرم در شرایط استثنایی است. از این رو، فقدان چارچوب شفاف و ضابطه‌مند در این زمینه می‌تواند موجب تشتت رویه و اعمال سلیقه قضایی شود. بنابراین بررسی حدود و ضوابط این وضعیت ضروری است.

۲-۲-۲. حدود و ضوابط اعمال جواز اضطراری

در بررسی فقهی و حقوقی استفاده از روش‌های فشار (تعذیب) برای کشف جرم و اخذ اعتراف، اصل کلیدی «الضرورات تُقَدَّرُ بقدرها» به عنوان مبنای شرعی و قانونی مطرح می‌شود (مصطفوی، ۱۴۲۱، ص. ۱۵۳). بر اساس این قاعده، هر گونه اقدام اضطراری، حتی در مواردی مانند مقابله با جرائم خطر، مشروط به رعایت شروط اساسی زیر است:

الف. مشروعیت محدود در چهارچوب اضطرار واقعی: تحدید اقدام به حداقل ضرورت به گونه‌ای که تعذیب تنها زمانی مشروعیت ثانویه یابد که اضطرار، واقعی و قابل احراز باشد، به این معنا که خطر قریب الوقوع و اجتناب ناپذیر علیه جان یا امنیت عمومی وجود داشته باشد.

ب. نظارت قضایی هم‌زمان: هر نوع اقدام تعذیبی باید با نظارت مستقیم قاضی شرع یا نماینده قضایی همراه باشد تا از سوءاستفاده ضابطان جلوگیری شود. این نظارت می‌تواند در قالب «مجوز اضطراری قضایی» تنظیم گردد.

ج. تناسب و ضرورت: بر اساس قاعده «الضرورات تتقدر بقدرها»، میزان و نوع تعذیب باید متناسب با ضرورت باشد و به محض رفع اضطرار متوقف گردد.

د. تدوین آیین‌نامه‌های شرعی - حقوقی خاص: پیشنهاد می‌شود مقامات تقنینی و فقهی، آیین‌نامه‌ای تحت عنوان «ضوابط فقهی اقدامات اضطراری در تحقیقات کیفری» تدوین کنند تا حدود و شرایط تعذیب در حالت اضطرار به صورت شفاف و قابل استناد مشخص شود.

ه. مسئولیت کیفری مشروط ضابطان: مأمورانی که به استناد اضطرار، اقدام به اعمال فشار می‌کنند، باید پس از رفع شرایط استثنایی، در برابر هیئت نظارت قضایی پاسخگو باشند تا از تبدیل اضطرار به رویه جلوگیری شود.

و. بازنگری در قوانین موضوعه: بر اساس مبانی فقهی امامیه می‌توان در قوانین ایران با استفاده از ظرفیت اصل ۱۶۷ قانون اساسی، مقررات تفصیلی برای تعیین مرز میان حرمت مطلق تعذیب و ضرورت اضطراری پیش‌بینی نمود. در بحث فقهی و حقوقی تعذیب و استفاده از روش‌های فشار در کشف جرم و اخذ اعتراف، رعایت اصول اخلاقی و انسانی بر مبنای روایات و متون قانونی اساسی است. فقه اسلامی تأکید دارد که شدت تعذیب باید به قدر متیقن کاهش یابد و اصول تقدم و تأخر در برخوردها رعایت گردد؛ امری که به‌ویژه در مواجهه با متهمان در فرایندهای حساس قضایی اهمیت می‌یابد.

در این موارد، توجه به آثار جسمی و روانی ضروری است و اقدامات باید به گونه‌ای باشد که کمترین آسیب را داشته باشد. این رویکرد فقهی با اصول برائت و حفظ کرامت انسانی که از اصول بنیادین حقوقی است، سازگار است. از دیدگاه فقه اسلامی، برخوردها باید از روش‌های نرم‌تر و خفیف‌تر آغاز شود و تنها در صورت ناکارآمدی این روش‌ها، به مراحل شدیدتر روی آورده شود. این تدریج و سلسله‌مراتب در مواجهه، علاوه بر مبانی دینی و اخلاقی، در چارچوب‌های حقوقی نیز اهمیت دارد.

فرایند امر به معروف و نهی از منکر نیز در فقه اسلامی به عنوان سازوکاری برای حفظ اخلاق اجتماعی، بر اساس چارچوبی سه مرحله‌ای طراحی شده است که مرحله نخستش ابراز بی‌زاری قلبی و رفتارهای غیرمستقیم مانند روگردانیدن و ترک معاشرت است (طوسی، ۱۳۶۵، ج ۶، ص ۱۷۶). در مواردی که توسل به زور ضروری تشخیص داده می‌شود، با استناد به اصل تناسب جرم و مجازات در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) که مجازات‌های تعزیری را به هشت درجه تقسیم می‌کند، اِعمال زور باید با نظارت دقیق و رعایت اصول اخلاقی و انسانی، از حداقل شدت آغاز گردد و فقط در صورت لزوم تشدید شود. این رویکرد به ایجاد تعادل میان امنیت جامعه و حقوق فردی کمک می‌نماید و از سوءاستفاده از قدرت جلوگیری می‌کند.

با وجود ممنوعیت مطلق شکنجه در اصل ۳۸ قانون اساسی، ماده ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی بیشتر ناظر به جنبه‌های جسمی است و شکنجه‌های روانی را در بر نمی‌گیرد؛ امری که موجب ابهام در تفسیر و طرح احتمال جواز برخی فشارهای روانی شده است و ضرورت مرزبندی دقیق میان درد و رنج ممنوع و سایر سوءرفتارها را برجسته می‌کند (موسوی، ۱۳۸۲، ص ۷۱).

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با تمرکز بر مسئله مشروعیت یا عدم مشروعیت اِعمال تعذیب برای اخذ اعتراف، به بازخوانی منظومه فقهی، حقوقی و قضایی مرتبط با این موضوع پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که در فقه امامیه حکم اولیه تعذیب حرمت مطلق است و ادله‌ای چون قاعده نفی حرج، کرامت ذاتی انسان، اصل برائت، قاعده درء و اجماع فقها به روشنی بر آن دلالت دارند. در نظام حقوقی ایران نیز اصولی چون اصل ۳۸ قانون اساسی، مواد ۱۶۹ و ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی و اسناد بین‌المللی از جمله کنوانسیون منع شکنجه (۱۹۸۴)، بر ممنوعیت مطلق شکنجه و بی‌اعتباری

اقرار ناشی از آن تصریح کرده‌اند. با این حال، بررسی قواعد ثانویه فقهی نظیر اهمّ و مهم، حفظ نظام و قاعده اضطرار نشان می‌دهد که در شرایط استثنایی می‌توان از حرمت اولیه عدول کرد و جواز اضطراری محدود را در قالب حکم ثانوی پذیرفت، به شرطی که اضطرار واقعی احراز و امکان رفع خطر از طرق دیگر منتفی باشد. در این چارچوب، نظریه تفسیری شورای نگهبان ذیل اصل ۳۸ قانون اساسی نقطه کانونی تحلیل است، زیرا برای نخستین بار، جواز مشروط اعمال فشار محدود را در شرایط تهدید جمعی یا خطر قریب الوقوع علیه امنیت ملی تجویز می‌کند. این نظریه اگرچه در مرز تعریف مصادیق «تعذیب مشروع» با ابهام روبه‌روست، می‌تواند مبنای بازتعریف مداخله قضایی اضطراری در فقه حکومتی باشد.

بنابر رویه‌های قضایی، گرچه اصل بر بی‌اعتباری مطلق اقرار تحت شکنجه است، اما در عمل خلأ آیین‌نامه‌ای باعث شکل‌گیری رویه‌هایی تحت عنوان «بازجویی اضطراری» شده است. لذا تدوین آیین‌نامه اجرایی ویژه جواز اضطراری تعذیب، ضروری است تا معیار تحقق اضطرار، مرزهای اقدام مشروع، و روش‌های مطلقاً ممنوع (مانند تعذیب روانی، تهدید حیثیتی یا تحقیر کلامی) به دقت مشخص شود. نیز پیشنهاد می‌شود ماده ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی با افزودن مصادیق «تعذیب روانی و فشارهای روحی» اصلاح گردد.

این مقاله بنابر فقه تراحم، مدلی سه مرحله‌ای برای مشروعیت اضطراری تعذیب ارائه می‌کند:

۱. احراز اضطرار واقعی و فقدان طریق جایگزین؛

۲. صدور اذن از سوی مقام قضایی یا حاکم شرع به عنوان ناظر بر مصالح عامه؛

۳. تحدید اقدام به قدر ضرورت با نظارت قضایی لحظه‌ای.

لذا می‌توان گفت حرمت تعذیب حکم اولیه و دائمی است، اما در تراحم میان مصلحت اهمّ (حفظ جان جمعی، امنیت ملی، یا نظام اسلامی) و مصلحت مهم (صیانت از حقوق فردی متهم)، حکم ثانوی جواز اضطراری در چارچوب ضوابط فقهی و نظارتی قابل استناد است. این مدل بر پایه قواعد «الضرورات تبیح المحظورات»، «الضرورات تنقذر بقدرها» و «اهمّ و مهم» و مواد ۱۵۸ و ۱۶۹ قانون مجازات اسلامی، چارچوبی نظام‌مند و متوازن میان کرامت انسانی و اقتضائات امنیت عمومی ارائه می‌دهد. بدین ترتیب، این پژوهش با پرهیز از دوگانه «منع مطلق» و «اباحه مطلق»، راه حل سومی مبتنی بر جمع تقییدی میان حکم اولیه و ثانوی پیشنهاد

می‌کند که می‌تواند مبنایی نظری برای اصلاح آیین‌نامه‌های بازجویی، تقنین ضوابط اضطرار، و تقویت سیاست جنایی اسلام‌محور در نظام عدالت کیفری جمهوری اسلامی ایران باشد.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هر گونه حمایت مالی انجام شده است.

مشارکت نویسندگان

نویسنده اول به عنوان راهنما و نویسنده دوم ۷۰ درصد و نویسنده سوم ۳۰ درصد در طراحی، جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل نظری و نگارش نهایی مشارکت داشته‌اند و نسخه نهایی را تأیید کرده‌اند.

اعلامیه هوش مصنوعی مولد و فناوری‌های مبتنی بر هوش مصنوعی در فرایند نگارش

در فرایند تنظیم و ویرایش از ابزار هوش مصنوعی، تنها برای بازنویسی زبانی و خلاصه‌سازی استفاده شده و جایگزین تحلیل علمی پژوهشگران نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ‌گونه تضاد منافع وجود ندارد.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

اصول اخلاق پژوهش، امانت‌داری علمی و رعایت حقوق مؤلفان در تمام مراحل نگارش مقاله رعایت شده است.

بیانیه دسترسی به داده‌ها

در متن مقاله، تمام داده‌ها و منابع مورد استفاده ذکر شده و حسب درخواست، قابل ارائه‌اند.

سپاسگزاری

از استاد محترم جناب آقای دکتر علوی و سردبیر نشریه جناب آقای دکتر نجفی ابرندآبادی به دلیل رهنمودهای علمی تشکر می‌شود.

فهرست منابع

- قرآن کریم. (ترجمه محمد مهدی فولادوند).
- نهج البلاغه
۱. آقایانیا، حسین؛ رستمی، هادی. (۱۴۰۴ش). **قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی**. تهران: میزان.
۲. ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد. (۱۳۶۷ق). **النهاية**. قم: اسماعیلیان.
۳. ابن حیون، نعمان بن محمد. (۱۳۸۳ق). **دعائم الإسلام**. قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام.
۴. ابن عدی جرجانی، ابواحمد. (۱۴۱۸ق). **الكامل فی ضعفاء الرجال**. بیروت: الکتب العلمیة.
۵. ابن هشام، عبد الملك بن هشام. (۱۴۱۱ق). **السيرة النبوية**. بیروت: دار الجیل.
۶. اردبیلی، احمد بن محمد. (۱۴۰۳ق). **مجمع الفائدة والبرهان فی شرح إرشاد الأذهان**. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۷. ازهری، محمد بن احمد. (۱۴۲۱ق). **تهذیب اللغة**. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۸. احسائی، ابن ابی الجمهور. (۱۴۰۳ق). **العوالی الثالی**. بی جا: بی نا.
۹. انصاری، مرتضی. (۱۴۱۹ق). **فرائد الأصول**. قم: مجمع الفكر الإسلامی.
۱۰. انصاری، محمد علی. (۱۴۲۰ق). **الموسوعة الفقهية الميسرة**. قم: مجمع الفكر الإسلامی.
۱۱. انفرادی، مرتضی؛ رزمی، محسن. (۱۳۹۸ش). **واکاوی ادله و اثبات شکنجه در اسلام**. **فقه و تاریخ تمدن**، ۳، ص. ۳۸-۴۸.
۱۲. بجرانی، سید هاشم. (بی تا). **مدینه معاجز الأئمة الإثنتی عشر و دلائل الحجج علی البشر**. بی جا: مؤسسه معارف اسلامی.
۱۳. بهبهانی، محمد باقر. (۱۴۲۴ق). **مصایح الظلام**. قم: مؤسسه وحید بهبهانی.
۱۴. بجنوردی، سید محمد حسن. (۱۴۰۱ش). **قواعد فقهیه**، (ج ۱). تهران: مؤسسه عروج.
۱۵. جناتی، محمد ابراهیم. (۱۳۷۰ش). **منابع اجتهاد از دیدگاه مذاهب اسلامی**. تهران: کیهان.
۱۶. جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶ق). **الصحاح**. بیروت: دار العلم للملایین.
۱۷. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۱۰۴ق). **وسائل الشیعة**. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۱۸. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ق). **وسائل الشیعة**. قم: مؤسسة آل البيت عليهم السلام.
۱۹. حسینی، سید محمد. (۱۳۸۹ش). **فرهنگ لغات و اصطلاحات فقهی**. تهران: سروش.
۲۰. حقیقت پور، حسین. (۱۳۹۲ش). **کرامت انسان در فقه و حقوق اسلامی**. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۱. خالقی، علی. (۱۴۰۴، الف). **آیین دادرسی کیفری**. تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش.
۲۲. خالقی، علی. (۱۴۰۴، ب). **نکته‌ها در آیین دادرسی کیفری**. تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش.

۲۳. دادگاه تجدیدنظر استان کرمانشاه. (۱۳۹۷ش). دادنامه شماره ۹۷۰۹۹۷۸۳۱۳۰۰۰۱۱۳ مورخ ۱۳ تیر ۱۳۹۷ به خصوص بی اعتباری دلیل تحصیل شده از ورود غیرقانونی به منزل متهم. <http://www.ekhtebar.ir>

ekhtebar.ir

۲۴. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۵ش). لغتنامه. تهران: دانشگاه تهران.

۲۵. دیلمی، احمد؛ جلیلی، مراد. (۱۳۹۹ش). قاعده اهم و مهم و کارکردهای حقوقی آن. حقوق اسلامی، ۱۷(۶۶)، ۷-۲۶.

۲۶. رستمی، هادی. (۱۴۰۱ش). آیین دادرسی کیفری. تهران: میزان.

۲۷. رحیمی، علی. (۱۳۹۰ش). بررسی مبانی فقهی و حقوقی اخذ اقرار از طریق اجبار و اکراه. فصلنامه فقه و حقوق اسلامی، ۲، ۵۱-۷۵.

۲۸. زمانی، رسول. (۱۳۹۵ش). بررسی شیوه‌های اخذ اقرار و نقش آن در اثبات مدعی. نشریه کانون وکلای دادگستری، ۳-۴۲.

۲۹. سامانه ملی آرای قضائی: <https://ara.jri.ac>

۳۰. سامرائی، فاضل. (۲۰۰۳م). معانی النحو. بی جا: شرکت العاتک.

۳۱. سبحانی تبریزی، جعفر. (۱۴۱۸ق). نظام القضاء و الشهادة فی الشريعة الإسلامية الغراء. قم: مؤسسه امام صادق علیه السلام.

۳۲. سبزواری، سید عبدالأعلى. (بی تا). مذهب الأحكام فی بیان الحلال و الحرام. قم: دار التفسیر.

۳۳. سیفی مازندرانی، علی اکبر. (۱۳۹۷ش). درس خارج: هل يجوز التعذيب للكشف الجرم. دسترس پذیر در: eshia.ir

۳۴. شریعتی، روح الله. (۱۳۸۷ش). قواعد فقه سیاسی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۳۵. شفیعی نیا، محمد. (۱۳۸۸ش). مطالعه تطبیقی اصل ممنوعیت شکنجه در سه نظام حقوقی (اسلام، ایران و بین الملل). تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

۳۶. شورای عالی امنیت ملی. (۱۳۹۴ش). سند جامع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (خلاصه منتشر شده در پژوهش‌های مجلس). دسترس پذیر در: rc.majlis.ir

۳۷. شورای نگهبان. (۱۳۸۲ش). نظریه تفسیری اصل ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دبیرخانه شورای نگهبان. <http://www.shora-gc.ir>

۳۸. شهید ثانی، زین الدین بن علی. (۱۴۱۰ق). الروضة البهية فی شرح اللمعة الدمشقية. قم: دار الحديث.

۳۹. شیرزاد پرگو، ایمان؛ آقابابایی، حسین. (۱۴۰۳ش). سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران پیرامون نهادهای ارفاقی در جرائم غیرخشونت آمیز علیه امنیت دولت. آموزه‌های حقوق کیفری، ۲۱(۲۷)، ۳۴-۷

<https://doi.org/10.30513/cld.2024.6362.2034>

۴۰. صلواتی، محمود. (۱۳۷۰ش). مبانی فقهی حکومت اسلامی. قم: نشر فکر.

۴۱. طالبیان، حسین. (۱۳۹۵ش). نقش اقرار در کشف جرم علمی. نشریه کارآگاه، ۳۶، ص. ۴۵-۴۷.

۴۲. طهماسبی، جواد. (۱۴۰۱ش). **آیین دادرسی کیفری**، (تحقیقات مقدماتی). تهران: میزان.
۴۳. طهماسبی، جواد. (۱۴۰۲ش). **آیین دادرسی کیفری**، (صلاحیت دادگاه‌های کیفری، اعتراض به آراء، ادله اثبات در امور کیفری). تهران: میزان.
۴۴. طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۶۵ق). **تهذیب الأحکام**. تهران: دار الکتب الإسلامية.
۴۵. طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۷۸ق). **الاستبصار فیما اختلف من الأخبار**، (ج ۳). قم: دار الحديث.
۴۶. عبدالمنعم، محمود عبد الرحمن. (بی‌تا). **معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية**. قاهره: دار الفضيلة.
۴۷. علی دوست، ابوالقاسم. (۱۴۰۱ش). **فقه و عرف**. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۴۸. عمید زنجانی، عباسعلی. (۱۳۸۲ش). **آیات الأحکام**. بی‌جا: بی‌جا.
۴۹. فاضل لنکرانی، محمد جواد. (۱۳۹۶ش). **قاعده میسور**. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
۵۰. فضائلی، مصطفی. (۱۳۸۹ش). **دادرسی عادلانه**. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۵۱. فهیمی، محمد عیسی. (۱۳۹۰ش). اخذ اعتراف از متهم با به‌کارگیری روش‌های نوین. **پژوهش‌نامه فقهی**، ۴، ص ۸۳-۱۱۲.
۵۲. **قانون آیین دادرسی کیفری**. (۱۳۹۲ش). dgla.ut.ac.ir
۵۳. **قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران**. (۱۴۰۴ش). تهران: دیدآور.
۵۴. **قانون مجازات اسلامی**. (۱۴۰۴ش). تهران: دیدآور.
۵۵. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). **الکافی**، (ج ۸). تهران: دار الکتب الإسلامية.
۵۶. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۹ق). **الکافی**. قم: دار الحديث.
۵۷. لازرژ، کریستین. (۱۴۰۴ش). **درآمدی بر سیاست جنایی**، (ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی). تهران: میزان.
۵۸. مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی. (۱۳۸۵ش). **فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (ع)**. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی.
۵۹. مجلس شورای اسلامی. (۱۳۶۴ش). **صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران**. تهران: اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس.
۶۰. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). **بحار الأنوار**. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۶۱. محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۳ش). **قواعد فقهیه**، (بخش جزایی). تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۶۲. مدرسی، محمدتقی. (۱۳۸۶ش). **فقه القضاء و أحكام الشهادات**. تهران: محبان الحسین.
۶۳. مدنی کاشانی، رضا. (۱۴۱۳ق). **القصاص للفقهاء والخواص**. قم: مؤسسه النشر الإسلامی.
۶۴. مصدق، محمد. (۱۴۰۱ش). **آیین دادرسی کیفری**، (ادله اثبات دعوا و اجرای احکام کیفری). تهران: مجد.

۶۵. مصطفوی، سید محمدکاظم. (۱۴۲۱ق). القواعد الفقهية. قم: جامعه مدرسین.
۶۶. مظاهری، حسین. (۱۳۸۶ش). فقه الولاية و الحكومة الإسلامية. قم: مؤسسة الزهراء سلام الله عليها.
۶۷. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۷ش). أنوار الفقاهة. قم: مدرسة الإمام علی بن أبی طالب علیه السلام.
۶۸. منتظری، حسینعلی. (۱۳۸۵ش). نظام الحكم فی الإسلام. قم: سرایی.
۶۹. منتظری، حسینعلی. (۱۴۰۸ق). دراسات فی ولاية الفقيه. قم: المركز العالمی للدراسات الإسلامية.
۷۰. موسوی، سید عباس. (۱۳۸۲ش). شکنجه در سیاست جنایی ایران. تهران: صالح.
۷۱. مؤمن قمی، محمد. (۱۳۸۹ش). مبانی تحریر الوسيلة. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۷۲. نجفی، محمدحسن. (۱۴۲۱ق). جواهر الکلام. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل البيت.
۷۳. وزیری، مجید؛ عابدی، محبوبه. (۱۳۹۵ش). ساخت قاعده فقهی کرامت. پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، ۴۴، ص. ۱۶۲-۱۳۲.
۷۴. یوسفی، ایمان؛ یوسفی، سعید. (۱۴۰۴ش). آیین دادرسی کیفری ۱ و ۲. تهران: میزان.
75. Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. (1984). *UN General Assembly Resolution 39/46*, December 1984.

Resources

1. 'Abd al-Mun'im, M. A. R. (n.d.). *Mu'jam al-mustalahat wa al-alfaz al-fiqhiyyah* (Dictionary of jurisprudential terms and expressions) Dar al-Fadilah. [In Arabic]
2. Aghaei Nia, H., & Rostami, H. (2025). *Qanun-e mojazat-e Eslami dar nezm-e hoquqi-ye konuni* (The Islamic Penal Code in the current legal order) Mizan. [In Persian]
3. Al-Ansari, M. (1998). *Fara'id al-usul* (Principles of jurisprudence) *Majma' al-Fikr al-Islami*. [In Arabic]
4. Al-Ansari, M. A. (2000). *Al-Mawsu'ah al-fiqhiyyah al-muyassarah* (The concise encyclopedia of Islamic jurisprudence) Majma' al-Fikr al-Islami. [In Arabic]
5. Al-Ardabili, A. M. (2024). *Majma' al-fa'idah wa al-burhan fi sharh Irshad al-adhhan* (The collection of benefit and proof in the commentary on Irshad al-adhhan) Mu'assasah al-Nashr al-Islami. [In Arabic]
6. Al-Azhari, M. B. A. (2001). *Tahdhib al-lughah* (Refinement of the language) Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
7. Al-Bahbahani, M. B. (2003). *Masabih al-zalam* (Lamps of darkness) Mu'assasah Wahid al-Bahbahani. [In Arabic]
8. Al-Bahrani, H. (n.d.). *Madinat ma'ajiz al-a'immah al-ithna 'ashar wa dala'il al-hujaj 'ala al-bashar* (The city of miracles of the twelve Imams and proofs of the divine authorities over humanity) Mu'assasah al-Ma'arif al-Islamiyyah. [In Arabic]
9. Al-Bojnourdi, M. H. (2022). *Qava'ed-e feqhieh* (Jurisprudential rules) (Vol. 1). Mu'assasah Orouj. [In Persian]
10. Al-Hurr al-'Amili, M. B. H. (1984). *Wasa'il al-Shi'ah* (Means of the Shi'a) Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
11. Al-Hurr al-'Amili, M. B. H. (1988). *Wasa'il al-Shi'ah* (Means of the Shi'a) Mu'assasah Al al-Bayt. [In Arabic]
12. Al-Jawhari, I. B. H. (1957). *Al-Sihah* (The correct Arabic lexicon) Dar al-'Ilm lil-Malayin. [In Arabic]
13. Al-Kulayni, M. B. Y. (1987). *Al-Kafi* (Vol. 8). Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic]
14. Al-Kulayni, M. B. Y. (2008). *Al-Kafi Dar al-Hadith*. [In Arabic]
15. Al-Majlisi, M. B. (2024). *Bihar al-anwar* (Seas of lights) Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
16. Al-Radi, M. A. (n.d.). *Nahj al-Balaghah* (The peak of eloquence) Dar al-Kitab al-Lubnani. [In Arabic]

17. Al-Sabzevari, A. (n.d.). *Muhadhdhab al-ahkam fi bayan halal wa al-haram* (Refined rulings concerning the lawful and unlawful) Dar al-Tafsir. [In Arabic]
18. Al-Samarrai, F. (2003). *Ma'ani al-nahw* (Meanings of syntax) Sharikat al-'Atik lil-Tiba'ah wa al-Nashr wa al-Tawzi'. [In Arabic]
19. Al-Tusi, M. B. H. (1945). *Tahdhib al-ahkam* (The refinement of legal rulings) Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic]
20. Al-Tusi, M. B. H. (1958). *Al-Istibsar fi-ma ukhtulifa min al-akhbar* (Consideration of conflicting reports) (Vol. 3). Dar al-Hadith. [In Arabic]
21. Alidoost, A. (2022). *Feqh va orf* (Islamic jurisprudence and custom) Research Institute for Islamic Culture and Thought. [In Persian]
22. Amid Zanjani, A. A. (2003). Ayat al-ahkam (Qur'anic verses concerning legal rulings)
23. Anfardi, M., & Razmi, M. (2019). Vakavi-ye adelleh va esbat-e shekanjeh dar Eslam (Analysis of the evidence and proof of torture in Islam) *Feqh va Tarikh-e Tamaddon*, 3, 38–48. [In Persian]
24. *Code of Criminal Procedure of the Islamic Republic of Iran*. (2013). dgl.ut.ac.ir [In Persian]
25. *Constitution of the Islamic Republic of Iran*. (2025). Didavar. [In Persian]
26. Dehkhoda, A. A. (2006). *Loghat-nameh* (Dictionary) University of Tehran. [In Persian]
27. Deylami, A., & Jalili Morad, A. (2020). Qa'edeh-ye aham va mohem va karbordhaye hoquqi-ye an (The principle of the more important and important and its legal applications) *Hoqooq-e Eslami*, 66. [In Persian]
28. Fahimi, M. I. (2011). *Akhz-e e'teraf az moteham ba be-kar-giriye ravesh-haye novin* (Obtaining confession from suspects through the use of modern methods) Pajuheshnameh-ye Feqhi, 4, 83–112. [In Persian]
29. Fazaili, M. (2010). *Dadrasi-ye adelaneh* (Fair trial) Shahre Danesh Institute for Legal Studies and Research. [In Persian]
30. Fazel Lankarani, M. J. (2017). *Qa'edeh-ye maysur* (The jurisprudential principle of attainability) Markaz-e Feqhi-ye A'immah. [In Persian]
31. Guardian Council of the Islamic Republic of Iran. (2003). *Nazariyeh-ye tafsiri-ye asl-e 38 Qanun-e Asasi-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran* (Interpretive opinion concerning Article 38 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran) Guardian Council Secretariat. <http://www.shora-gc.ir> [In Persian]
32. Haghighatpour, H. (2013). *Karamat-e ensan dar feqh va hoquq-e Eslami* (Human dignity in Islamic jurisprudence and Islamic law) Imam Sadiq University. [In Persian]

33. Hosseini, S. M. (2010). *Farhang-e loghat va estelahat-e feqhi* (Dictionary of jurisprudential terms and expressions) Soroush. [In Persian]
34. Ibn 'Adi al-Jurjani, A. A. (1997). *Al-Kamil fi du'afa' al-rijal* (The complete work on weak narrators) Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah. [In Arabic]
35. Ibn al-Athir al-Jazari, M. B. M. (1948). *Al-Nihayah fi gharib al-hadith wa al-athar* (The end concerning uncommon expressions in prophetic traditions and reports) Mu'assasah Isma'iliyan. [In Arabic]
36. Ibn Hayyun, N. B. M. (1963). *Da'a'im al-Islam* (The pillars of Islam) Mu'assasat Al al-Bayt. [In Arabic]
37. Institute of the Encyclopedia of Islamic Jurisprudence. (2006). *Farhang-e feqh motabeq-e mazhab-e Ahl al-Bayt* (Dictionary of jurisprudence according to the school of Ahl al-Bayt) Institute of the Encyclopedia of Islamic Jurisprudence. [In Persian]
38. Islamic Consultative Assembly, General Directorate of Laws. (1985). *Surat-e mashruh-e mozakerat-e Majles-e barrasi-ye naha'i-ye Qanun-e Asasi-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran* (Detailed proceedings of the final review of the Constitution of the Islamic Republic of Iran) [In Persian]
39. Islamic Penal Code. (2025). Dadbazar. [In Persian]
40. Jannati, M. I. (1991). *Manabe'-e ejtehad az didgah-e mazaheb-e Eslami* (Sources of ijtehad from the perspective of Islamic schools of thought) Keyhan. [In Persian]
41. Kermanshah Province Court of Appeal. (2018). *Judgment No. 9709978313000113, dated July 4, 2018, concerning the invalidity of evidence obtained through unlawful entry into the defendant's residence*. <http://www.ekhtebar.ir>
42. Khalighi, A. (2025). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari* (Criminal procedure) Shahre Danesh Legal Research Institute. [In Persian]
43. Khalighi, A. (2025). *Nokteha dar Ayin-e Dādesi-ye Keyfari* (Notes on criminal procedure) Shahre Danesh Legal Research Institute. [In Persian]
44. Lazerges, C. (2025). *Daramadi bar siyasat-e jenayi* (Introduction to criminal policy) (A. H. Najafi Abrandabadi, Trans.). Mizan. [In Persian]
45. Madani Kashani, R. (1993). *Al-Qisas lil-fuqaha' wa al-khawass* (Retribution for jurists and specialists) Mu'assasah al-Nashr al-Islami. [In Arabic]
46. Makarem Shirazi, N. (1998). *Anwar al-fiqahah* (Lights of jurisprudence) Madraseh-ye Imam Ali ibn Abi Talib. [In Persian]
47. Mazaheri, H. (2007). *Feqh al-wilayah wa al-hukumah al-Islamiyyah* (Jurisprudence of authority and Islamic government) Mu'assasah al-Zahra. [In Persian]

48. Mo'men Qomi, M. (2010). *Mabani-ye Tahrir al-wasilah* (Foundations of Tahrir al-wasilah) Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
49. Modarresi, M. T. (2007). *Feqh al-qada' wa ahkam al-shahadat* (Jurisprudence of adjudication and rules of testimony) Mohabban al-Hossein. [In Arabic]
50. Mohaghegh Damad, M. (2004). *Qava'ed-e feqhi: Bakhsh-e jaza'i* (Jurisprudential rules: Criminal section) Markaz-e Nashr-e 'Olum-e Eslami. [In Persian]
51. Montazeri, H. A. (1988). *Dirasat fi wilayah al-faqih* (Studies on the guardianship of the jurist) Al-Markaz al-'Alami lil-Dirasat al-Islamiyyah. [In Persian]
52. Montazeri, H. A. (2006). *Nizam al-hukm fi al-Islam* (The system of government in Islam) Sarayi. [In Persian]
53. Mosadegh, M. (2022). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari : Adelleh-ye esbat-e da'va va ejraye ahkam-e keyfari* (Criminal procedure: Evidence and enforcement of criminal judgments) Majd. [In Persian]
54. Mostafavi, S. M. K. (2002). *Al-Qava'id al-fiqhiyyah* (Jurisprudential rules) Jame'eh-ye Modarresin. [In Arabic]
55. Mousavi, S. A. (2003). *Shekanjeh dar siyasat-e jenayi-ye Iran* (Torture in the criminal policy of Iran) Saleh. [In Persian]
56. Najafi, M. H. (2002). *Jawahir al-kalam fi sharh shara'i' al-Islam* (The jewels of discourse in commentary on Shara'i' al-Islam) Encyclopedia of Islamic Jurisprudence According to the School of Ahl al-Bayt. [In Arabic]
57. National Database of Judicial Decisions. (n.d.). *Samaneh-ye Melli-ye Ara-ye Qaza'i* (National Judicial Decisions Database) <https://ara.jri.ac> [In Persian]
58. Rahimi, A. (2011). Barrasi-ye mabani-ye feqhi va hoquqi-ye akhz-e eqrar az tariq-e ejbar va ekrah (A study of the jurisprudential and legal foundations of obtaining confession through coercion and duress) *Feqh va Hoquq-e Eslami*, 2, 51–75. [In Persian]
59. Rostami, H. (2022). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari* (Criminal procedure) Mizan. [In Persian]
60. Saifi Mazandarani, A. A. (2018). *Dars-e kharej: Hal yajuz al-ta'dhib lil-kashf al-jurm?* (Advanced jurisprudential lecture: Is torture permissible for discovering a crime?) Eshia. eshia.ir [In Persian]
61. Salavati, M. (1991). *Mabani-ye feqhi-ye hokumat-e Eslami* (Jurisprudential foundations of Islamic government) Nashr-e Fekr. [In Persian]
62. Shafi'i-Nia, M. (2009). *Motale'eh-ye tatbighi-ye asl-e mamnu'iyat-e shekanjeh dar se nezam-e hoquqi: Eslam, Iran va beyn al-melal* (A comparative study of the principle of

- prohibition of torture in three legal systems: Islam, Iran, and international law) Research Institute for Strategic Studies. [In Persian]
63. Shahid Thani, Z. B. A. (1990). *Al-Rawdah al-bahiyyah fi sharh al-Lum'ah al-Dimashqiyyah* (The splendid garden: Commentary on al-Lum'ah al-Dimashqiyyah) Dar al-Hadith. [In Arabic]
64. Shariati, R. (2008). *Qava'ed-e feqh-e siyasi* (Rules of political jurisprudence) Research Institute for Islamic Culture and Thought. [In Persian]
65. Shirzad Pargoo, I., & Aghababaei, H. (2024). Siyasat-e jenayi-ye taqnini va qaza'i-ye Iran (Iranian legislative and judicial criminal policy concerning leniency institutions in nonviolent crimes against state security) *Amuzesh-haye Hoquq-e Keyfari*, 21, 7–34. [In Persian]
66. Subhani Tabrizi, J. (1997). *Nizam al-qada' wa al-shahadah fi al-shari'ah al-Islamiyyah al-gharra'* (The judicial system and testimony in the noble Islamic Sharia) Mu'assasah Imam al-Sadiq. [In Arabic]
67. Supreme National Security Council. (2015). *Sanad-e jame'-e amniyat-e melli-ye Jomhuri-ye Eslami-ye Iran* (Comprehensive national security document of the Islamic Republic of Iran) Islamic Consultative Assembly Research Center.rc.majlis.ir [In Persian]
68. Tahmasebi, J. (2022). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari : Tahqiqat-e moqaddamati* (Criminal procedure: Preliminary investigations) Mizan. [In Persian]
69. Tahmasebi, J. (2023). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari : Salahiyat-e dadgah-haye keyfari, e'teraz be ara', va adelleh-ye esbat dar omur-e keyfari* (Criminal procedure: Jurisdiction of criminal courts, appeals, and evidence in criminal matters) Mizan. [In Persian]
70. Talebian, H. (2016). Naqsh-e eqrar dar kashf-e jorm-e elmi (The role of confession in scientific crime detection) *Kargah*, 36, 45–47. [In Persian]
71. *The Qur'an*. (n.d.). The Qur'an (M. Fooladvand, Trans.). [In Arabic]
72. United Nations General Assembly. (1984). Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (Resolution 39/46).
73. Vaziri, M., & Abedi, M. (2016). Sakht-e qa'edeh-ye feqhi-ye karamat (Construction of the jurisprudential rule of human dignity) *Pajuhesh-haye Feqh va Hoquq-e Eslami*, 44, 132–162. [In Persian]
74. Yusofi, I., & Yusofi, S. (2025). *Ayin-e Dādesi-ye Keyfari 1 va 2* (Criminal procedure 1 and 2) Mizan. [In Persian]
75. Zamani, R. (2016). Barrasi-ye shiveh-haye akhz-e eqrar va naqsh-e an dar esbat-e edda'a (A study of methods of obtaining confession and its role in proving claims) *Nashriyeh-ye Kanun-e Vokala-ye Dadgostari*, 3–42. [In Persian]